

Answering
tomorrow's
challenges
today

Evaluatie Erfgoed Deal

Eindrapport

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
(Directie Erfgoed en Kunsten)

Rotterdam, 26 mei 2025

Evaluatie Erfgoed Deal

Eindrapport

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (Directie Erfgoed en Kunsten)

Rotterdam, 26 mei 2025

Elvira Meurs
Rogier Eldering
Eline Punt
Bea Weber
Ruben Kaemingk

Foto voorkant: Herstelwerkzaamheden aan het Ravelijn van Gorinchem als onderdeel van de grotere dijkversterkingsopgave van de Waaldijk tussen Gorinchem en Fort Vuren.
Fotograaf: Rens Singelenberg.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	12
1.1 Achtergrond.....	12
1.2 Onderzoeksvragen.....	12
1.3 Werkwijze.....	13
1.4 Leeswijzer.....	15
2 Erfgoed Deal als instrument	16
2.1 Erfgoed Deal in beleidsperspectief.....	16
2.2 Governance.....	18
3 Portfolio opbouw binnen de Erfgoed Deal	19
3.1 Ervaringen met de uitvoering van de Erfgoed Deal.....	19
3.2 Casestudies van zes Erfgoed Deal-projecten.....	28
4 Leeromgeving	31
4.1 Activiteiten binnen de leeromgeving.....	31
4.2 Bekendheid en ervaring met de leeromgeving.....	31
4.3 Wensen voor de leeromgeving.....	34
5 Resultaten van de Erfgoed Deal	35
5.1 Meerwaarde van de Erfgoed Deal.....	35
5.2 Meerwaarde op de ruimtelijke transitieopgaven.....	36
5.3 Erfgoed als inspiratie voor andere projecten.....	41
6 Erfgoed Deal naar de toekomst	43
7 Conclusies en aanbevelingen	47
7.1 Conclusies.....	47
7.2 Aanbevelingen.....	48
Bijlagen	50
Bijlage A: Lijst van geïnterviewde personen.....	50
Bijlage B: Resultaten enquêtevragen 25 t/m 34.....	51
Bijlage C: Overzicht toegekende Erfgoed Deal projecten.....	55
Bijlage D: Casestudies.....	57

Samenvatting

1. Inleiding

Achtergrond

Het belang van erfgoed in ruimtelijke ontwikkelingen wordt al sinds 1999 onderstreept door verschillende ministeries met het ondertekenen van de Nota Belvédère. Na de eerste experimenten in dit innovatieve programma heeft op het verbinden van erfgoed met maatschappelijke vraagstukken steeds bredere navolging gekregen. Om dit te bereiken zijn diverse instrumenten ingezet, waaronder vanaf 2017/2018 de Erfgoed Deal.

De Erfgoed Deal is een samenwerkingsverband tussen de ministeries OCW, BZK/VRO, IenW en LNV/LVVN, Interprovinciaal Overleg (IPO), Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Federatie Grote Monumentengemeenten, Federatie Instandhouding Monumenten, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, LandschappenNL, het Rijksvastgoedbedrijf en de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit. In 2023 sloten het ministerie van EZK/KGG en de Unie van Waterschappen zich aan bij deze samenwerking.

De Erfgoed Deal heeft het volgende doel:

'Vanuit de kracht van het erfgoed dragen we bij aan de realisatie van de transitie en opgaven in de leefomgeving. We willen een uitvoeringspraktijk waarin erfgoed en de inrichting van de leefomgeving elkaars bondgenoten zijn, zodat we een waardevolle en met zorg vormgegeven leefomgeving creëren waarin ons verleden tastbaar is en waar we ons (ook in de toekomst) verbonden mee voelen.'¹

In het Programma Erfgoed Deal zijn afspraken gemaakt over de verbinding van erfgoed met de grote ruimtelijke transitieopgaven: klimaatadaptatie, energietransitie, duurzame economie, natuur en landbouw, de woonopgave en mobiliteit. Via de uitvoeringsprogramma's van de Erfgoed Deal, de leeromgeving en door inzet en ondersteuning vanuit het programmabureau wordt vormgegeven aan de Erfgoed Deal. Met de Erfgoed Deal worden aansprekende projecten gefinancierd, die enerzijds het verschil kunnen maken in een regio, maar anderzijds ook als voorbeeld en inspiratie kunnen dienen voor anderen. Daarnaast is er een leeromgeving ontwikkeld om kennisdeling en inspiratie verder te stimuleren.

Vraagstelling

Gedurende de looptijd van de Erfgoed Deal heeft Ecorys verschillende metingen uitgevoerd met als centrale vraag of de inspanningen hebben geleid tot een grotere verbinding met en bijdrage van erfgoed aan de gestelde ruimtelijke transitieopgaven en het leveren van een bijdrage aan de verbetering van de uitvoeringspraktijk. De conclusies van deze metingen waren dat de Erfgoed Deal hierin geslaagd was. Mede op basis van deze conclusies is het programma in 2023 verlengd. Inmiddels zijn er 51 Erfgoed Deal-projecten geselecteerd², in verschillende fases van uitvoering waaraan de Erfgoed Deal doormiddel van een decentralisatie-uitkering heeft bijgedragen. Nu het programma eind 2025 in zijn huidige vorm afloopt, is het de vraag

¹ Werkplan Erfgoed Deal, 2020.

² Zie bijlage C voor een overzicht van de projecten per thema tot en met april 2025. De negende selectieronde voor projecten moet ten tijde van schrijven van dit rapport nog plaatsvinden.

wat zeven jaar Erfgoed Deal heeft opgeleverd. In het voorliggend evaluatierapport wordt hierop nader ingegaan.

Deze evaluatie richt zich op de volgende twee hoofdvragen:

1. In hoeverre heeft de Erfgoed Deal als instrument bijgedragen aan de versterking van cultureel erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven?
2. Wat is er nodig om de opname van cultureel erfgoed in de toekomst verder te borgen/versterken bij ruimtelijke transitieopgaven?

2. Werkwijze en afbakening

Voor deze evaluatie is gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden, te weten deskstudie, enquêtes, interviews en casestudies. De enquête is uitgezet onder respondenten van zowel gemeentes, provincies, waterschappen als andere relevante partijen voor de Erfgoed Deal in het ruimtelijke domein (zowel binnen de erfgoedsector, als daarbuiten). De respons op de enquête was relatief hoog, namelijk 27,9%. Deze informatie is aangevuld met interviews met partners, de stuurgroep en het programmabureau van de Erfgoed Deal. Daarnaast hebben er zes verdiepende casestudies plaatsgevonden van gehonoreerde Erfgoed Deal en niet-gehonoreerde Erfgoed Deal projecten.

Voorliggende evaluatie beschrijft de resultaten van deze projecten tot mei 2025. Het programma zelf loopt in zijn huidige vorm nog door tot eind 2025. De laatste selectieronde moet nog plaatsvinden. In het onderzoek wordt waar nodig onderscheid gemaakt in de oorspronkelijke looptijd van de Erfgoed Deal (eerste periode, 2019-2023) en de periode van de verlenging (tweede periode, 2023-heden).

3. Resultaten op het gebied van communicatie

Resultaten van de leeromgeving

Om de beweging op gang te brengen om erfgoed mee te nemen in ruimtelijke transitieopgaven is de afgelopen jaren een leeromgeving ontwikkeld. Ervaringen die worden opgedaan in de projecten, worden gebruikt als input voor de leeromgeving. Doormiddel van de website, nieuwsbrieven, webinars, het tijdschrift DEAL! en verschillende podcastafleveringen wordt de meerwaarde van de koppeling tussen erfgoed en ruimtelijke transitieopgaven bij een breed publiek onder de aandacht gebracht. De communicatie richt zich hierbij zowel op projectniveau (de uitvoerders van de projecten zelf), als op ontwerpers en beleidsmakers binnen en buiten de erfgoedsector (systeemniveau). Elk project deelt actief ervaringen met het bredere veld via bijvoorbeeld bijeenkomsten, webinars of artikelen. Daarnaast is voor elk project een kernkaart opgesteld met informatie over partners, financiën, leerpunten, opbrengsten, producten en meer.

Vanuit de enquête blijkt dat zo'n 80% van de respondenten binnen de erfgoedsector bekend is met de communicatie uitingen van de Erfgoed Deal. Buiten de erfgoedsector is dit percentage lager met zo'n 60%. Hiermee is het de Erfgoed Deal gelukt om ook andere sectoren dan de erfgoedsector te bereiken, al blijft het betrekken van de sectoren buiten de erfgoedsector een uitdaging.

De website is het bekendste communicatiemiddel. Binnen de erfgoedsector kent meer dan twee derde (ca.70%) van de respondenten de website van de Erfgoed Deal. Buiten de erf-

goedsector is dit iets lager met zo'n 60%. Ook de webinars zijn zowel binnen als buiten de erfgoedsector (beide ca. 40% van de respondenten) bekend.

De communicatie uitingen worden door de doelgroepen die deze uitingen kennen positief beoordeeld, blijkt zowel uit de interviews als uit de enquête. Het merendeel van de respondenten is tevreden over alle vormen van communicatie. Binnen de erfgoedsector worden het tijdschrift DEAL! en de webinars het hoogst beoordeeld, buiten de erfgoedsector zijn dit de kernkaarten en de podcasts. Vanuit de interviews blijkt ook dat door de communicatie uitingen de merknaam van de Erfgoed Deal sterk geworden is.

Resultaten van de samenwerking met de partners

De Erfgoed Deal is ondertekend door verschillende overheden en maatschappelijke organisaties. In de interviews werd benadrukt dat via deze partnerbenadering alle relevante partijen een onderdeel vormden van de Erfgoed Deal en er zo een breed draagvlak gecreëerd werd. De evaluatoren merken op dat de partners ook een rol hebben in de communicatie van de ervaringen en resultaten van de Erfgoed Deal binnen hun eigen organisatie. Vanuit de interviews blijkt dat dit nog maar in beperkte mate gelukt is, vanwege verkokering binnen de organisaties van de partners. Dat staat de samenwerking tussen verschillende werkvelden in de weg en zorgt ervoor dat erfgoed ook bij de partners van de Erfgoed Deal nog steeds niet altijd voldoende aandacht krijgt bij ruimtelijke ontwikkelingen.

4. Erfgoed en ruimtelijke transitieopgaven binnen projecten

Het selecteren van voorbeeldprojecten

Met de Erfgoed Deal was het vanaf het begin af aan de bedoeling om de verbinding met andere disciplines te zoeken en hiermee de brug te slaan tussen gebiedsgericht beleid (ruimtelijke ontwikkeling, natuur, landbouw) en het erfgoedbeleid. De Erfgoed Deal is met deze focus niet specifiek gericht op de instandhouding van erfgoed. Hiervoor zijn andere subsidies en financieringsvormen beschikbaar. Gedurende de looptijd van de Erfgoed Deal is daarom steeds gezocht naar innovatieve voorbeeldprojecten die vanuit de verschillende ruimtelijke transitieopgaven aan de doelstellingen bijdragen.

Het programmabureau is gegroeid in het selecteren van projecten gedurende de uitvoering. Hierin is onderscheid te maken tussen de eerste periode (voor de verlenging) en de periode daarna. In de eerste periode was het in sommige gevallen voor de aanvragers lang onduidelijk of ze in aanmerking kwamen voor financiering. Dit zorgde zeker bij afwijzing tot frustratie, omdat er veel tijd en middelen met de aanvraag gemoeid waren. In de tweede periode is een voorselectie van projecten ingevoerd, waardoor het eerder duidelijk werd of projecten in aanmerking kwamen voor financiering. Vanuit de interviews werd duidelijk dat deze wijziging werd gewaardeerd. Door de wijziging is aan de voorkant sneller duidelijk of een project kansrijk is of niet.

Het op andere manier nadenken over het meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven voor een aanvraag van de Erfgoed Deal heeft geholpen om de kwaliteit van de projecten te verhogen, ook bij projecten die uiteindelijk geen financiering hebben ontvangen. Het merendeel van de respondenten die financiering heeft ontvangen, geeft hierbij aan dat de selectieprocedure ervoor heeft gezorgd dat de kwaliteit van het project werd verhoogd (80%). Dit werd ook aangegeven door projecten die geen financiering hebben ontvangen, zij het in mindere mate (40% van de respondenten).

Ervaring met de uitvoering van projecten en de samenwerking

Vanuit de casestudies blijkt dat Erfgoed Deal-projecten die volgens plan worden uitgevoerd op lokaal niveau bijdragen aan de versterking van cultureel erfgoed in de ruimtelijke transitieopgaven. Er is vanuit de casestudies geen eenduidig beeld te geven of deze projecten sterk verschillen van projecten die worden uitgevoerd zonder de middelen vanuit de Erfgoed Deal. Wel zien we bij erfgoed projecten die zonder de Erfgoed Deal tot stand zijn gekomen dat het publieksbereik en de kennisdeling kleiner is en dat het moeilijker is om draagvlak te creëren.

Projecten die financiering vanuit de Erfgoed Deal hebben ontvangen, geven in de enquête aan dat zij de samenwerking tussen de partijen (Rijk, decentrale overheden en maatschappelijke organisaties) over het algemeen als (zeer) goed (80%) hebben ervaren. Deze samenwerking gaf, door de eis van cofinanciering, een impuls in de effecten die bereikt worden en in de kennisuitwisseling en netwerkvorming. In de enquête werd bijvoorbeeld aangegeven dat de financiering vanuit de Erfgoed Deal heeft gezorgd dat meer financiering beschikbaar is gekomen vanuit andere partijen. Ook werd onderstreept dat zonder samenwerking tussen lokale, regionale en landelijke partijen veel projecten niet van de grond zouden komen en dat de Erfgoed Deal een rol heeft gespeeld in het vergroten van de samenwerking en kennisuitwisseling tussen deze partijen. Keerzijde was dat het niet altijd makkelijk was om alle partners betrokken te houden en dat de samenwerking met woningcorporaties en andere partijen soms vroeg om meer concrete afspraken.

In de toelichtingen op de vragen in de enquête wordt daarnaast benoemd dat door de financiële bijdrage vanuit de Erfgoed Deal het erfgoedinclusief denken beter borgt, waardoor erfgoed als belangrijk maatschappelijk thema wordt beschouwd binnen het project. Aangegeven wordt bijvoorbeeld dat projecten zonder Erfgoed Deal vaak gericht zijn op restauratie of wensen van de erfgoedinstellingen zelf, terwijl projecten die wel middelen vanuit de Erfgoed Deal hebben ontvangen de focus leggen op de maatschappelijke relevantie van erfgoed. Om ruimtelijke transitieopgaven te realiseren en daarbij een rol voor erfgoed te kunnen garanderen, wordt ook vanuit de interviews de Erfgoed Deal als een goed instrument gezien dat van toegevoegde waarde is ten opzichte van sectoraal georganiseerde financieringsbronnen.

Factoren die beperkend werken in de uitvoering liggen met name buiten de invloedssfeer van de Erfgoed Deal. Het gaat hierbij met name om uitloop op de oorspronkelijke planning, door beperkte capaciteit voor uitvoering en onvoorzien externe omstandigheden. Dit geldt echter ook voor de respondenten van projecten die zonder de Erfgoed Deal tot stand zijn gekomen.

Ervaringen met de decentralisatie-uitkering

De projecten die geselecteerd zijn, ontvingen een decentralisatie-uitkering. Over het algemeen vinden respondenten dat deze financieringsconstructie voordelen heeft, zoals flexibiliteit, ruimte voor innovatie, meer afstemming door een integrale aanpak en relatief lage administratieve lasten. Hierdoor konden projecten sneller worden aangepast in een veranderende context en kon ook maatwerk worden toegepast. Door een beperkt aantal respondenten werden nadelen genoemd, zoals complexiteit in de samenwerking en vergroting van administratieve lasten omdat co-financiers aanvullende voorwaarden aan hun financiering via een subsidie stelden. In de interviews werd benoemd dat door de eis van cofinanciering er een grotere betrokkenheid was van verschillende partijen, wat weer bijdroeg aan een grotere impact van het project. In de interviews zijn ook aandachtspunten van de decentralisatie-uitkering genoemd. Dit waren het ontbreken van een eindverantwoording (waardoor uiteindelijk impact moeilijker te meten is), het doorschuiven van de administratieve lasten wanneer co-financiers

aanvullende eisen aan een subsidie stellen en het feit dat andere ministeries niet financieel bijdragen en zich hierdoor niet direct financieel en inhoudelijk betrokken voelen.

5. Erfgoed en ruimtelijke transitieopgaven op systeemniveau

Meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven

De mate waarin erfgoed wordt betrokken bij ruimtelijke transitieopgaven is over de hele linie toegenomen in de periode 2020 tot nu. Hierin is de stijging in de periode 2020 tot 2022 sterker geweest dan in de periode 2022 tot 2024. Circa twee derde (65%) van de respondenten geeft aan dat bij zijn of haar organisatie de afgelopen jaren meer aandacht voor erfgoed in ruimtelijke transitieprojecten/plannen is gekomen, daarnaast geeft een groot deel aan dat er meer informatie beschikbaar is gekomen over het meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven en hebben respondenten de afgelopen jaren goede ervaringen opgedaan met het meenemen van erfgoed in ruimtelijke projecten/plannen.

De geïnterviewden geven ook aan dat erfgoed steeds meer wordt gezien als een verbindende kracht tussen verschillende ruimtelijke transitieopgaven, zoals klimaatadaptatie, waterbeheer en landbouw. Sectoroverstijgende samenwerking zorgt ervoor dat erfgoed gekoppeld wordt aan andere sectoren, zoals de watersector. Daarentegen zijn er ook sectoren waarbij erfgoed nog niet vanzelfsprekend wordt gekoppeld aan opgaven. Hoewel natuur, landschap en erfgoed als een geïntegreerd geheel worden gezien, is de samenwerking tussen de natuursector en de erfgoedsector echter nog niet altijd vanzelfsprekend. Er is behoefte aan een bredere benadering die natuur en erfgoed gezamenlijk in ruimte en beleid integreert.

Meerwaarde van de Erfgoed Deal

Vervolgens is het de vraag in hoeverre deze toename toe te schrijven is aan de Erfgoed Deal. Aan de mensen die ervaring hebben met het programmabureau is gevraagd wat volgens hen de meerwaarde van de Erfgoed Deal was. Bijna driekwart van de respondenten gaf aan dat de Erfgoed Deal heeft bijgedragen aan de versterking van cultureel erfgoed en de ruimtelijke transitieopgaven (72%) en diende als inspiratie voor andere projecten (72%). Dit geeft een indicatie dat het programma aan de juiste doelstellingen heeft bijgedragen. Het zegt echter nog niets over de bijdrage van het programma in het doelbereik (causaliteit).

Om inzicht te geven in de causaliteit is de vraag gesteld of de Erfgoed Deal heeft bijgedragen aan het meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven. Door zo'n 20 procent van alle respondenten wordt hier bevestigend op geantwoord. Binnen de erfgoedsector ligt dit percentage hoger dan buiten de erfgoedsector. In de enquête is daarnaast een kwart van de respondenten het eens of zeer eens met de stelling dat de samenwerking binnen de Erfgoed Deal ervoor heeft gezorgd dat erfgoed vaker wordt meegenomen in ruimtelijke opgaven. Dit percentage ligt iets hoger voor respondenten die werken binnen de erfgoedsector dan bij respondenten die werken buiten de erfgoedsector. Ondanks dat de Erfgoed Deal positief heeft bijgedragen aan het meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven, moet hierbij worden opgemerkt dat zij onderdeel was aan een breder palet aan instrumenten vanuit het ministerie van OCW, waardoor het betrekken van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven is vergroot.

Behoeft richting de toekomst

Ook voor de toekomst blijft er behoefte aan instrumenten om erfgoed mee te nemen in ruimtelijke transitieopgaven blijkt uit de enquête. Op de vraag wat er nodig is om de opname van

cultureel erfgoed in de toekomst verder te borgen of te versterken bij ruimtelijke transitieopgaven wordt een aantal thema's genoemd. Deze thema's zijn (in willekeurige volgorde) bewustwording, geld, capaciteit, goede voorbeelden en (bestuurlijke) aandacht. Daarnaast wordt ook meermaals benoemd dat het programma Erfgoed Deal in enige vorm moet worden voortgezet (middelen, kennisuitwisseling en/of samenwerking) om het belang van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven te borgen.

6. Conclusies

Op basis van het bovenstaande kunnen de twee hoofdonderzoeksvragen als volgt beantwoord worden:

1. In hoeverre heeft de Erfgoed Deal als instrument bijgedragen aan de versterking van cultureel erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven?

Er is een toename zichtbaar in de mate waarin erfgoed wordt betrokken bij ruimtelijke transitieopgaven in de periode dat de Erfgoed Deal is ingezet als instrument. De Erfgoed Deal heeft hier op positieve wijze aan bijgedragen, maar is niet alleen verantwoordelijk voor deze toename. Beseft moet worden dat de Erfgoed Deal de afgelopen jaren niet op zichzelf stond, maar dat door het ministerie van OCW, door provincies en andere actoren al lange tijd en met verschillende instrumenten wordt ingezet op het betrekken van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven met verschillende instrumenten.

De Erfgoed Deal draagt op verschillende wijzen bij aan de versterking van cultureel erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven. Als eerste zorgt de samenwerking binnen het programma met de partnerbenadering voor borging binnen verschillende organisaties. Ondanks dat hier wellicht meer resultaat behaald had kunnen worden bij het uitdragen van de resultaten binnen de organisaties, heeft de betrokkenheid van de partnerorganisaties wel gezorgd voor draagvlak. Daarnaast zijn er kansrijke innovatieprojecten voor het portfolio geselecteerd en gefinancierd via een decentralisatie-uitkering. Dit heeft ervoor gezorgd dat innovatieve projecten samen met de partners konden worden uitgevoerd. Een aantal projecten had zonder de Erfgoed Deal niet of niet op dezelfde wijze uitgevoerd kunnen worden. De Erfgoed Deal heeft daarnaast een rol gespeeld in het vergroten van de samenwerking en kennisuitwisseling tussen de partijen in de uitvoering van projecten. De decentralisatie-uitkering zorgde voor de nodige flexibiliteit en maatwerk binnen de projecten. Ten derde heeft de Erfgoed Deal als financieringsinstrument gezorgd voor meer integrale samenwerking en een vliegwieleffect, doordat ook andere partners meedachten en financierden. Als laatste zijn de resultaten van deze projecten richting het bredere publiek zowel binnen als buiten de erfgoedsector uitgedragen via de leeromgeving. De verschillende communicatie uitingen werden goed gewaardeerd en ook buiten de erfgoedsector (architecten, beleidsambtenaren RO en economie, medewerkers van waterschappen, etc.) zijn de uitingen bekend. Hierdoor is het merk Erfgoed Deal steeds bekender geworden en heeft het programma bijgedragen aan een bredere borging van erfgoed, ook buiten de erfgoedsector.

In zijn algemeenheid concluderen de evaluatoren dat de decentralisatie-uitkering zowel voor als nadelen heeft. Voordelen betreffen de vrijheid die projectaanvragers hebben om innovatieve projecten op flexibele wijze te ontwikkelen, het verlagen van de administratieve lasten en het vertrouwen wat gegeven wordt aan de aanvragers. Nadelen zijn echter dat moeilijker bij te sturen is op beleidsdoelen, dat afspraken (bijvoorbeeld op het gebied van communicatie) moeilijker afdwingbaar zijn en dat door het ontbreken van verantwoordingsinformatie monito-

ring bemoeilijkt. Ook kan door het gebrek aan middelen bij decentrale overheden willekeur ontstaan in projecten die tot uitvoering gebracht kunnen worden. Voor eventuele vergelijkbare programma's is het daarom de aanbeveling om deze voor- en nadelen altijd goed tegen elkaar af te wegen.

2. Wat is er nodig om de opname van cultureel erfgoed in de toekomst verder te borgen?

Het meenemen van erfgoed in de ruimtelijke transitieopgaven is nog steeds niet altijd vanzelfsprekend. Er blijft behoefte aan goede voorbeelden over de wijze waarop erfgoed gecombineerd kan worden met ruimtelijke transitieopgaven. Om de opname van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven in de toekomst verder te borgen zijn bewustwording, geld, capaciteit, goede voorbeelden en (bestuurlijke) aandacht belangrijke thema's. Het samenwerken met partijen, het verkrijgen van financiering en het hebben van goede voorbeelden blijft dan ook een uitdaging voor de toekomst. Het is hierbij belangrijk dat de samenwerking en inzichten vanuit de Erfgoed Deal niet verloren gaan, maar voor de lange termijn geborgd worden door de opschikbaarheid van voorbeeldprojecten te vergroten.

7. Aanbevelingen

Vanuit de bevindingen en de hoofdconclusies volgen de volgende aanbevelingen:

1. Zorg voor een afhechtingsplan en capaciteit om dit ook uit te voeren

Het werk is nog niet klaar. Het ontmantelen van het programmabureau terwijl zij net de laatste ronde aan projecten hebben goedgekeurd zorgt voor ondoelmatige inzet van de middelen. Immers, de goede voorbeelden en lessen die geleerd worden, kunnen dan niet meer gedeeld worden in het veld. Het is daarom belangrijk om een afhechtingsplan op te stellen, waarin wordt beschreven wat er met de kennis gebeurt en hoe verantwoordelijkheden in de toekomst belegd worden. Dit helpt om het programma zorgvuldig en strategisch af te ronden.

Suggesties vanuit de evaluatoren voor de inhoud van een dergelijk afhechtingsplan zijn als volgt:

- Beschrijving van doel van het afhechtingsplan en bereikte resultaten van het programma;
- Overzicht van de status van lopende en afgeronde projecten;
- Communicatie: interne en externe communicatie over de afronding voor de verschillende doelgroepen, afscheidsevenement(en), publicaties en nieuwsbrieven;
- Beschrijving van kennisborging: hoe en aan wie wordt de kennis overgedragen (bijvoorbeeld partners, opvolgende/aanpalende programma's, gezamenlijke projecten), wat zijn de verantwoordelijkheden, door wie wordt dit geborgd en hoe is de overdracht geregeld;
- Organisatorische afhechting: hoe worden de taken afgebouwd, welke taken blijven bestaan en hoe wordt de governance afgebouwd of omgevormd;
- Planning: wanneer gebeurt wat en door wie.

2. Zorg dat de kennis van de Erfgoed Deal niet verloren gaat

Het programma Erfgoed Deal loopt in zijn huidige vorm eind 2025 af. Op dat moment zijn een groot deel van de projecten binnen de Erfgoed Deal nog in uitvoering en worden nog in uitvoering genomen. De laatste projecten worden namelijk pas in de loop van dit jaar geselecteerd. Het idee en de meerwaarde van de Erfgoed Deal is dat, naast de projectuitvoering, de ervaringen vanuit deze projecten breed gedeeld worden om een beweging op gang te brengen dat erfgoed als vanzelfsprekend wordt meegenomen in ruimtelijke transitieopgaven. Hiervoor worden afspraken gemaakt met de projectindieners over het delen van kennis onder andere via

de leeromgeving. Het lijkt de evaluatoren niet efficiënt om de ervaringen van projecten die op dit moment worden uitgevoerd, of in uitvoering genomen worden, niet meer mee te nemen in deze leeromgeving.

Om de opgedane kennis te borgen doen de evaluatoren de volgende suggesties:

- Zet de leeromgeving ook de komende vijf jaar (gemiddelde looptijd voor ruimtelijke ontwikkelingen) nog in om de opgedane kennis en ervaringen vanuit de projecten met het brede publiek te delen;
- Ga hierbij ook in op hoe projecten opgeschaald kunnen worden naar andere gebieden en projecten;
- Zorg voor voldoende capaciteit om te zorgen dat communicatie en het delen van kennis op eenduidige wijze plaatsvindt;
- Spreek de partners aan op hun rol binnen de Erfgoed Deal in de communicatie richting hun achterban;
- Zet binnen deze leeromgeving ook in op sectoren buiten de erfgoedsector om de kennisbasis hier verder te vergroten;
- Focus op het beschikbaar houden van de website en op het geven van webinars. Zij worden bij de doelgroepen (zowel binnen als buiten de erfgoedsector) gewaardeerd.

3. Behoud en versterk de partnersamenwerking

De Erfgoed Deal heeft geholpen om de partners binnen en buiten het erfgoedveld verder te verenigen. Zorg ervoor dat de samenwerking ook na afloop van het programma blijft bestaan en eventueel verder wordt uitgebouwd om zo verder te werken aan de ambities.

Suggesties om dit te bewerkstelligen zijn:

- Zorg voor borging van de partnerstructuur om resultaten op het gebied van het meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgave te bespreken, zet hierbij ook in op de meerwaarde van het meenemen in strategisch beleid voor de partners;
- Bezie of ook natuurorganisaties (beter) betrokken kunnen worden. Er wordt in de evaluatie aangegeven dat hier nog kansen liggen;
- Bezie samen met de partners wat de ambitie en plannen zijn van deze partnerstructuur. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het identificeren van mogelijkheden om projecten te financieren en de mogelijkheden om als partners als ambassadeurs op te treden;
- Maak samen met de partners een actieplan waaraan partners financieel of in-kind kunnen bijdragen;
- Behoud de merknaam Erfgoed Deal om het actieplan verder vorm te geven als herkenbare entiteit.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

In het Programma Erfgoed Deal zijn afspraken gemaakt over de verbinding van erfgoed met de grote ruimtelijke transitieopgaven: klimaatadaptatie, energietransitie, duurzame economie, natuur en landbouw, de woonopgave en mobiliteit.

De Erfgoed Deal is een samenwerkingsverband tussen de ministeries OCW, BZK/VRO, IenW en LNV/LVFN, Interprovinciaal Overleg (IPO), Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Federatie Grote Monumentengemeenten, Federatie Instandhouding Monumenten, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, LandschappenNL, het Rijksvastgoedbedrijf en de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit. In 2023 sloten het ministerie van EZK/KGG en de Unie van Waterschappen zich aan bij deze samenwerking.

Via de uitvoeringsprogramma's van de Erfgoed Deal en door inzet en ondersteuning vanuit het programmabureau wordt vormgegeven aan de Erfgoed Deal. De Erfgoed Deal bestaat uit verschillende onderdelen. Via uitvoeringsprogramma's worden aansprekende projecten gefinancierd, die enerzijds het verschil kunnen maken in een regio, maar anderzijds ook als voorbeeld en inspiratie kunnen dienen voor anderen. Daarnaast is er een leeromgeving ontwikkeld om kennisdeling en inspiratie verder te stimuleren. De leeromgeving is hiermee een belangrijk onderdeel van de Erfgoed Deal. Met de leeromgeving wil het programmabureau de beweging op gang brengen om erfgoed vanzelfsprekend mee te nemen in de ruimtelijke transitieopgaven.

Gedurende de looptijd van de Erfgoed Deal heeft Ecorys verschillende metingen uitgevoerd met als centrale vraag of de inspanningen hebben geleid tot een grotere verbinding en bijdrage van erfgoed met de gestelde ruimtelijke transitieopgaven en het leveren van een bijdrage aan de verbetering van de uitvoeringspraktijk. De conclusies hierop waren dat de Erfgoed Deal hierin geslaagd was. Mede op basis van deze metingen is het programma in 2023 verlengd. Inmiddels zijn er 51 Erfgoed Deal-projecten geselecteerd³, in verschillende fases van uitvoering en is het de vraag wat zeven jaar Erfgoed Deal heeft opgeleverd. In voorliggend evaluatierapport wordt hierop nader ingegaan.

1.2 Onderzoeksvragen

Deze evaluatie richt zich op de volgende onderzoeksvragen:

1. In hoeverre heeft de Erfgoed Deal als instrument bijgedragen aan de versterking van cultureel erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven?
 - a. In hoeverre heeft deze samenwerkingsvorm (Rijk, decentrale overheden en maatschappelijke organisaties) daaraan bijgedragen en hoe is deze samenwerking ervaren?
 - b. In hoeverre past deze financieringsconstructie (middels decentralisatie-uitkeringen) bij deze samenwerkingsvorm?

³ Volgens de website van de Erfgoed Deal.

- c. In hoeverre zijn andere ruimtelijke sectoren dan de erfgoedsector bereikt met de Erfgoed Deal en wat zijn de ervaringen?
2. Wat is er nodig om de opname van cultureel erfgoed in de toekomst verder te borgen/versterken bij ruimtelijke transitieopgaven?

1.3 Werkwijze

Methoden voor de dataverzameling

Voor deze evaluatie is gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden. Gezamenlijk bieden deze methoden een gedetailleerd inzicht in de werking van de Erfgoed Deal, de ervaringen van de betrokken partijen en het perspectief van erfgoedprojecten die zonder de Erfgoed Deal tot stand gekomen zijn.

Een **deskstudie** is uitgevoerd naar de recente ontwikkelingen in erfgoedbeleid, -projecten en -sector ten behoeve van een contextschets van de Erfgoed Deal en casestudies. Daarnaast is een **enquête** uitgezet onder gemeentes, provincies, waterschappen en andere relevante partijen voor de Erfgoed Deal in het ruimtelijke domein (zowel binnen de erfgoedsector, als daarbuiten). Deze informatie is aangevuld met **interviews** met de partners, de stuurgroep en het programmabureau van de Erfgoed Deal. Een lijst met gesproken personen is opgenomen in bijlage A. Ook zijn er **verdiepende casestudies** uitgevoerd van zowel Erfgoed Deal als niet-Erfgoed Deal projecten.

Geselecteerde projecten voor casestudies

In totaal zijn zes casestudies naar erfgoedprojecten uitgevoerd. Voor de continuïteit zijn twee van de cases Erfgoed Deal projecten die in voorgaande metingen ook zijn onderzocht. Dit zijn:

- Scholen in Nieuwegein -- Aanvraag gehonoreerd
- Hoornwerk Grebbedijk-- Aanvraag 'on hold' (De Provincie Utrecht onderzoekt nog hoe de middelen het beste kunnen worden ingezet binnen de bredere gebiedsontwikkeling)

Er zijn ook cases geselecteerd van erfgoedprojecten die wij niet eerder hebben geëvalueerd:

- Hofbogenpark Rotterdam – Aanvraag afgewezen
- Erfgoed uit 1915 in transitie (Julianastraat Wageningen) – Aanvraag afgewezen
- Archeologie in Rijnenburg; -- Aanvraag gehonoreerd
- Peelkanalen – Aanvraag afgewezen

Respons op de enquête

De enquête is uitgezet onder personen die werkzaam zijn in het publieke domein en redelijkerwijs met erfgoed en de Erfgoed Deal in aanraking gekomen zijn. Dit zijn onder andere personen die werkzaam zijn (geweest) bij Erfgoed Deal projecten, gemeentes, provincies, waterschappen, woningbouwcorporaties, brancheorganisaties en architectenbureaus.

De enquête heeft tussen eind januari 2025 en medio maart 2025 ruim zes weken open gestaan. In genoemde periode hebben 257 personen de enquête ingevuld. Bij het opschonen van de resultaten zijn 7 respondenten verwijderd. Dit waren antwoorden van respondenten die de enquête onredelijk snel hebben ingevuld, alleen de eerste paar vragen ingevuld hebben of consistent nietszeggende antwoorden gegeven hebben. Uiteindelijk zijn er 250 bruikbare responses meegenomen in het onderzoek. Ten opzichte van het aantal uitgestuurde enquêtes (859) betekent dat een respons van 29%. Dit is een hoge respons ten opzichte van andere

online enquêtes, waarbij vaak een respons van tussen de 10 en 20 procent zichtbaar is. Hierbij moet worden opgemerkt dat de mogelijkheid bestond om de enquête door te sturen, daarnaast is ook de link via LinkedIn verspreid. Dit zorgt ervoor dat het totaal aantal mensen dat de enquête heeft gezien en/of ingevuld waarschijnlijk hoger ligt dan het aantal verstuurd uitnodigingen.

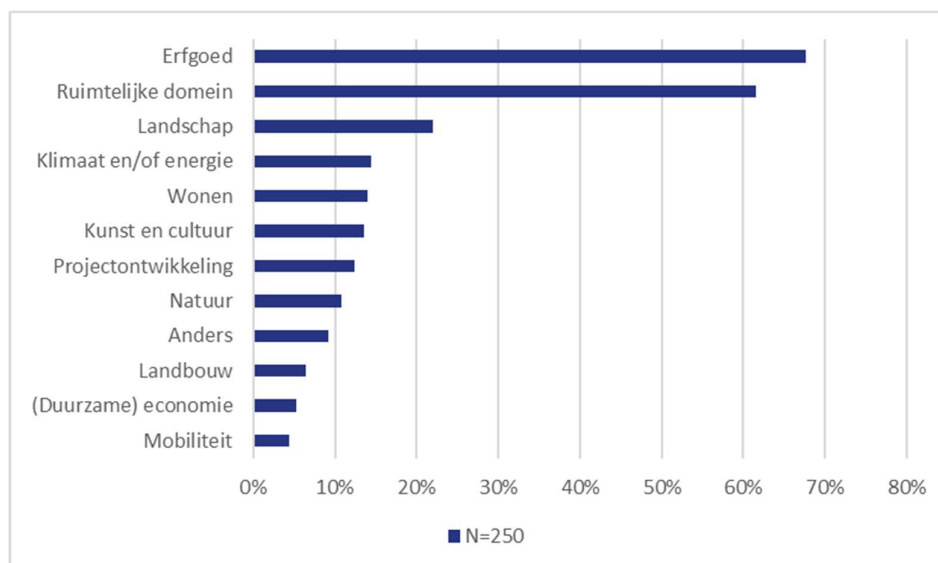
Het responsoverzicht laat zien dat bijna driekwart van de respondenten werkzaam is bij een gemeente. Dit heeft een aantal redenen. Er zijn relatief veel gemeenten in vergelijking met het aantal waterschappen en provincies. Daarnaast spelen gemeenten en provincies een belangrijke rol in het betrekken van erfgoed bij ruimtelijke transitieopgaven. Partners van projecten die financiering hebben aangevraagd bij de Erfgoed Deal zijn specifiek uitgenodigd. Dit zijn zowel projecten die uiteindelijk wel, als projecten die uiteindelijk geen financiering hebben ontvangen. De respons bij deze groep was 72%. Dit is uitzonderlijk hoog.

Tabel 1.1 Aantal ingevulde enquêtes naar type organisatie

Type organisatie	Aantal verstuurd uitnodigingen	Aantal ingevulde enquêtes	Respons (%)
Gemeente	605	179	30%
Provincie	42	14	33%
Waterschap/Hoogheemraadschap	33	14	42%
Woningcorporatie	47	11	23%
Overig	28	32	114%
Erfgoed Deal projecten	104	75	72%
Totaal	859	250	29%

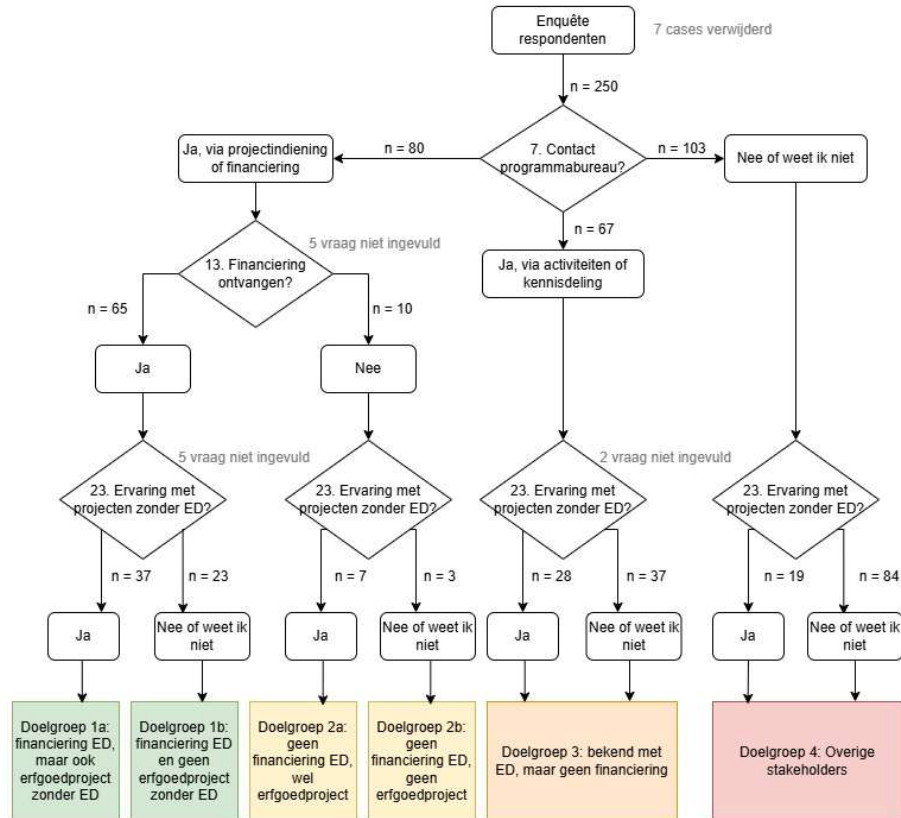
De meeste respondenten zijn werkzaam in erfgoed en/of het ruimtelijk domein (zie Figuur 1.1). Daarnaast zijn ook andere uitgevraagde domeinen in meer of mindere mate vertegenwoordigd bij de respondenten. Het kan zijn dat respondenten in meerdere domeinen tegelijk werkzaam zijn.

Figuur 1.1 Kunt u aangeven in welk domein u werkzaam bent? (Meerdere antwoorden mogelijk) (Q5)

In de enquête zijn vier doelgroepen aangebracht. Figuur 1.2 laat de uitsplitsing en aantal respondenten per doelgroep zien.

Figuur 1.2 Uitsplitsing van doelgroepen

1.4 Leeswijzer

In deze rapportage wordt in een aantal hoofdstukken de uitkomsten van de evaluatie besproken. De inhoud van de hoofdstukken is als volgt:

- **Hoofdstuk 2** beschrijft Erfgoed Deal als instrument.
- **Hoofdstuk 3** beschrijft de opbouw van het portfolio binnen de Erfgoed Deal en gaat nader in op de ervaringen met onder andere projectselectie.
- **Hoofdstuk 4** gaat in op de leeromgeving.
- In **hoofdstuk 5** komen de resultaten van de Erfgoed Deal aan bod. We behandelen wat er na zeven jaar Erfgoed Deal bereikt is en wat het effect op ruimtelijke transitieopgaven geweest is.
- In **hoofdstuk 6** gaan we vervolgens in op wat er geleerd is in de Erfgoed Deal en hoe dit in de toekomst geborgd kan worden.
- In **hoofdstuk 7** sluiten we af met de conclusie, beantwoording van de hoofdvragen en aanbevelingen voor de toekomst.

Het rapport wordt voorafgegaan door een [samenvatting](#). In de [bijlagen](#) zijn verdere detailleringen opgenomen.

2 Erfgoed Deal als instrument

2.1 Erfgoed Deal in beleidsperspectief

Nederland, met zijn beperkte ruimte, wordt geconfronteerd met diverse ruimtelijke uitdagingen, zoals de energietransitie, woningbouw, landbouw en klimaatadaptatie. Erfgoed kan hierin een verbindende rol spelen door streekeigen kenmerken te integreren in ruimtelijke plannen, een benadering die al decennia wordt erkend. Het Programma Erfgoed Deal draagt hieraan bij door te investeren in toonaangevende projecten. Dit gedachtengoed sluit aan bij recente ontwikkelingen in erfgoedbeleid.

1999: Nota Belvédère

Reeds in 1999 werd het belang van erfgoed in ruimtelijke ontwikkeling onderstreept met de ondertekening van de Nota Belvédère door vier ministeries. Dit beleidsdocument stelde dat cultureel erfgoed bijdraagt aan plaats- en streekidentiteit en daarmee aan bewustwording en betrokkenheid van inwoners bij hun leefomgeving. In een tijd van mondialisering en onzekerheid is deze behoefte verder toegenomen. Erfgoed biedt inspiratie voor ruimtelijke plannen die rekening houden met ecologische, esthetische en regionale kenmerken, wat tevens gunstige effecten heeft op recreatie en toerisme.

2012: Modernisering van de Monumentenzorg

De modernisering van de Monumentenzorg (MOMO) leidde op 1 januari 2012 tot aanpassingen in de Monumentenwet 1988 en het Besluit Ruimtelijke Ordening (BRO). Sindsdien is vastgelegd dat cultuurhistorische waarden, zowel boven- als ondergronds, structureel moeten worden meegenomen in ruimtelijke ordening.

2017/2018: Noodzaak van een bredere benadering van erfgoedbeleid

De Erfgoedbalans uit 2017 benadrukte de noodzaak van een bredere benadering van erfgoedbeleid. Naast behoud en restauratie diende erfgoed actief te worden verbonden met toekomstige maatschappelijke vraagstukken. De verbindende kracht van erfgoed met de opgaven van de toekomst stond hierbij centraal.⁴ De Erfgoed Deal sluit hierop aan door erfgoed niet alleen te beschermen, maar tevens in te zetten als middel om ruimtelijke en sociale transitie op een duurzame en innovatieve manier vorm te geven.

In de Cultuurbrief 'Erfgoed Telt' van 2018 kondigde het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan extra middelen te reserveren voor erfgoedbehoud. Deze investering, begroot op €325 miljoen, was gericht op het waarborgen van erfgoed voor toekomstige generaties en het versterken van historisch-democratisch bewustzijn.⁵

Een van de onderdelen van de beleidsbrief 'Erfgoed Telt' was de Erfgoed Deal. Waarin het kabinet met andere overheden en maatschappelijke partners de bijdrage van erfgoed aan veranderingen in onze leefomgeving wilde versterken. Hiervoor werden in de periode 2019-2021 een bedrag van € 20 miljoen ter beschikking gesteld. De Erfgoed Deal is hiermee nadrukkelijk aanvullend op ander erfgoedbeleid, en is er niet specifiek op gericht om erfgoed in stand te houden. Voor instandhouding van cultureel erfgoed zijn subsidies en andere finan-

⁴ Erfgoedbalans 2017, 9 februari 2017.

⁵ Cultuur in een open samenleving, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 12 maart 2018.

cieringsvormen beschikbaar. Het was juist de bedoeling om met de Erfgoed Deal de verbinding met andere disciplines te zoeken en hiermee de brug te slaan tussen gebiedsgericht beleid (ruimtelijke ontwikkeling, natuur, landbouw) en het erfgoedbeleid. Hiermee past de Erfgoed Deal goed binnen de kaders van de Omgevingswet en de wens om meer integraal met opgaven om te gaan.

2019: Start van de Erfgoed Deal

In februari 2019 werd de Erfgoed Deal ondertekend door de ministeries OCW, BZK/VRO, IenW en LNV/LVVN, Interprovinciaal Overleg (IPO), Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Federatie Grote Monumentengemeenten, Federatie Instandhouding Monumenten, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, LandschappenNL, het Rijksvastgoedbedrijf en de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit. In 2023 sloten het ministerie van EZK/KGG en de Unie van Waterschappen zich aan bij deze samenwerking.

De Erfgoed Deal heeft het volgende doel:

'Vanuit de kracht van het erfgoed dragen we bij aan de realisatie van de transitie en opgaven in de leefomgeving. We willen een uitvoeringspraktijk waarin erfgoed en de inrichting van de leefomgeving elkaars bondgenoten zijn, zodat we een waardevolle en met zorg vormgegeven leefomgeving creëren waarin ons verleden tastbaar is en waar we ons (ook in de toekomst) verbonden mee voelen.'⁶

2019-heden: Erfgoed Deal in uitvoering

De Erfgoed Deal heeft zich door de jaren heen ontwikkeld op basis van thematische agenda's. De Erfgoed Deal is de afgelopen jaren ingezet als een instrument voor projecten die zich richten op transitie op het gebied van klimaatadaptatie, duurzaamheid en stedelijke groei en krimp. In 2023 werd de Erfgoed Deal, op basis van een positieve eindmeting, verlengd en uitgebreid tot en met 2025.

In de periode 2019-2022 waren de projecten verdeeld over drie thema's: klimaatadaptatie, energietransitie en duurzaamheid, stedelijke groei en krimp en twee ondersteunende lijnen: kennis en dialoog en erfgoed als basis voor omgevingsvisies. De thema's en prioritaire opgaven zijn naar aanleiding van de evaluatie in de periode 2023-2025 aangepast en aangescherpt om de verbindende factor van erfgoed in huidige opgaven beter vorm te kunnen geven. Dit heeft geleid tot vier thema's: landbouw en natuur, energie en economie, wonen en mobiliteit, en water en bodem.

Momenteel zijn er 51 Erfgoed Deal-projecten in verschillende fasen van uitvoering (zie verder 3.1 en bijlage A) waaraan de Erfgoed Deal doormiddel van een decentralisatie-uitkering aan heeft bijgedragen.⁷ Deze projecten dienen niet alleen als concrete interventies, maar ook als voorbeeld en inspiratiebron voor vergelijkbare initiatieven. Door middel van diverse communicatie uitingen wordt een breed spectrum aan opgedane kennis en ervaring gedeeld, omdat kennisdisseminatie naast projectrealisatie een belangrijke doelstelling is.

⁶ Werkplan Erfgoed Deal, 2020.

⁷ Volgens de laatste nieuwsbrief van de Erfgoed Deal.

2.2 Governance

De dagelijkse coördinatie en uitvoering van het programma worden verzorgd door een programmabureau. De meeste partners zijn vertegenwoordigd in een stuurgroep en/of het ondersteuningsteam. Uit de interviews bleek dat de meeste betrokkenen positief zijn over hoe de governance is ingeregeld binnen de Erfgoed Deal. Vooral de goed functionerende stuurgroep en programmabureau en de gestructureerde samenwerking worden hierbij genoemd. Hieronder gaan we in op het functioneren van de stuurgroep, het ondersteuningsteam en het programmabureau.

Het functioneren van de stuurgroep en het ondersteuningsteam

De strategische besluitvorming ligt bij een stuurgroep bestaande uit zes kernpartners. De stuurgroep besluit over de toekenning van de financiële middelen aan de ingediende projectvoorstellen. De overige partners vervullen een ondersteunende rol in het ondersteuningsteam. Het doel van het ondersteuningsteam is om expertise en het netwerk van partners te gebruiken om de rol van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven te vertegenwoordigen.

Uit de interviews blijkt dat betrokkenen over het algemeen positief zijn over de rol en het functioneren van de stuurgroep en het ondersteuningsteam. Alle gremia zijn vertegenwoordigd in de stuurgroep en het ondersteuningsteam, wat zorgt voor een gedragen besluitvorming en effectieve samenwerking. Ook is de afstemming tussen de stuurgroep en het programmabureau duidelijk. De stuurgroep beslist over de toekenning van middelen en het programmabureau adviseert en voert uit. De samenwerking wordt gezien als gestructureerd en is gericht op meetbare resultaten. Ook over de besluitvorming zeggen betrokkenen dat die zorgvuldig verloopt. Een aantal betrokkenen geeft wel aan dat soms spanning bestaat tussen de adviseurs en besluitvormers over de uiteindelijke selectie van projecten. Ook zorgt de portfoliobenadering en diversiteit aan thema's ervoor dat aanvragers niet altijd weten waar ze aan toe zijn of waarop hun project is afgewezen.

Belangrijk is hierbij dat de partners ook een rol hebben binnen hun eigen organisatie om de ervaringen en resultaten te delen. Vanuit de interviews blijkt dat dit nog maar in beperkte mate gelukt is. Dit komt met name vanwege verkokering binnen de organisaties van de partners, wat de samenwerking tussen verschillende werkvelden in de weg staat. Dit zorgt ervoor dat erfgoed, ondanks een toename in bewustwording, nog steeds niet altijd de prioriteit krijgt bij ruimtelijke transitieopgaven.

Overigens wordt ook aangegeven dat de samenwerking met verschillende partijen zoals gemeenten en waterschappen het erfgoedinclusief denken binnen deze organisaties stimuleert. De Erfgoed Deal werkt als een multiplier: cofinanciering door decentrale overheden maakt projecten robuuster en vergroot de impact, waarbij de netwerkstructuur een belangrijke succesfactor is. De financieringsaanpak stimuleert innovatieve oplossingen en samenwerking tussen verschillende sectoren, zoals erfgoed en klimaatadaptatie.

3 Portfolio opbouw binnen de Erfgoed Deal

3.1 Ervaringen met de uitvoering van de Erfgoed Deal

In deze paragraaf beschrijven we de ervaringen van aanvragers van Erfgoed Deal projecten met de selectieprocedure (paragraaf 3.1.1) en het programmabureau (3.1.2). Voor projecten die uiteindelijk zijn geselecteerd wordt vervolgens ingegaan op de ervaringen met de financieringsconstructie (paragraaf 3.1.3), de meerwaarde van de samenwerking binnen de projecten (paragraaf 3.1.4) en de successen en leerpunten in de uitvoering (paragraaf 3.1.5).

3.1.1 Selectie van toonaangevende projecten en opbouw van het portfolio

Om tot toonaangevende projecten te komen die de bijdrage van erfgoed aan ruimtelijke transitieopgaven onderstrepen, werden projecten geselecteerd in acht verschillende ronden (2020-2025). In deze eerste acht ronden zijn er met 6 van de 21 waterschappen, 12 van de 12 provincies, 43 van de 342 gemeenten en 2 van de 6 (mede)overheden uit het Caribisch deel van het Koninkrijk Erfgoed Deals gesloten. De laatste, negende, ronde moet nog plaatsvinden. In de uitvoeringsprogramma's is de besluitvorming hierover vastgelegd. Het programma hanteert een portfoliobenadering waarbij de bijdrage van de uitvoeringsprogramma's aan de doelen en ambities boven de individuele bijdrage van de projecten gaat. Bij elke ronde wordt de vraag gesteld wat voor soort projecten nog ontbreken en wordt het portfolio verder aangevuld.

In de periode voor de verlenging (2020-2023) bestond de selectieprocedure uit een pitch aan het programmabureau en het indienen van een projectaanvraag. Het programmabureau beoordeelde vervolgens deze aanvragen op basis van een afwegingskader. Na beoordeling kregen de projecten een plek in een van de uitvoeringsprogramma's, dat vervolgens ter besluitvorming werd voorgelegd aan de stuurgroep.

De selectieprocedure is in de tweede periode (2023-heden) aangepast om aanvragers eerder op de hoogte te brengen van hun kansen om opgenomen te worden in een van de uitvoeringsprogramma's. Hiervoor is gekozen omdat in de eerste tranche sprake was van overvraag en er niet genoeg middelen waren om alle projecten in het portfolio op te nemen. De selectieprocedure in de tweede tranche bestaat uit twee stappen: een voorselectie en een definitieve aanvraag. Het programmabureau begeleidt projecten die in de voorselectie zowel inhoudelijk als organisatorisch kansrijk worden geacht bij het indienen van een definitieve aanvraag. Plannen die tijdens de voorselectie niet kansrijk worden geacht, krijgen het advies om niet in te dienen.⁸

In totaal is er voor ruim 56,6 miljoen euro aan financiering aangevraagd binnen Erfgoed Deal projecten in de eerste acht ronden. Hiervan is ruim 28,4 miljoen gehonoreerd. De totale matchingsgelden vanuit de co-financiers over deze eerste acht ronden bedroeg ruim 37,4 miljoen euro.

⁸ Uitvoeringsprogramma's Erfgoed Deal

Bevindingen vanuit de enquête

In de enquête hebben we gevraagd naar de ervaringen met de selectieprocedure⁹ door zowel respondenten die financiering hebben ontvangen van de Erfgoed Deal (doelgroep 1) als niet-gefinancierde respondenten (doelgroep 2) (zie Figuur 3.1).

Vanuit de enquête blijkt dat respondenten die financiering hebben ontvangen vanuit de Erfgoed Deal over het algemeen positief zijn over de selectieprocedure. Meer dan driekwart (80%) van deze doelgroep geeft aan dat de selectieprocedure ervoor heeft gezorgd dat de kwaliteit van het project werd verhoogd. Ook geeft het merendeel van deze doelgroep (bijna 60%) aan dat de gevraagde inzet gerechtvaardigd is. Iets minder dan de helft van de respondenten (40%) geeft aan dat de selectieprocedure voldeed aan de verwachtingen.

In een toelichting¹⁰ geven de respondenten die financiering hebben gekregen aan dat het aanvragen van de Erfgoed Deal meer tijd en inzet vergde dan vooraf gedacht. De strikte selectieprocedure, de krappe deadline en de benodigde capaciteitsinzet zorgden voor een hoge werkdruk voor deze aanvragers. Tegelijkertijd wordt de begeleiding en feedback van het programmabureau als nuttig ervaren. Dit helpt volgens hen om de plannen scherper te formuleren en beter te onderbouwen. Hoewel vooraf niet altijd duidelijk is wat precies wordt verwacht, droeg de selectieprocedure uiteindelijk bij aan een hogere kwaliteit van de projecten en aan betere samenwerking tussen betrokken partijen.

Respondenten die geen financiering hebben gekregen zijn minder positief over de selectieprocedure. Meer dan de helft (60%) van deze respondenten geeft aan dat de selectieprocedure niet aan de verwachtingen voldeed. Ongeveer de helft van de respondenten geeft ook aan dat de inzet die gevraagd werd niet evenredig is aan de grootte van het project. Wel geeft een deel van de respondenten aan dat de kwaliteit van het project is verhoogd (40%).

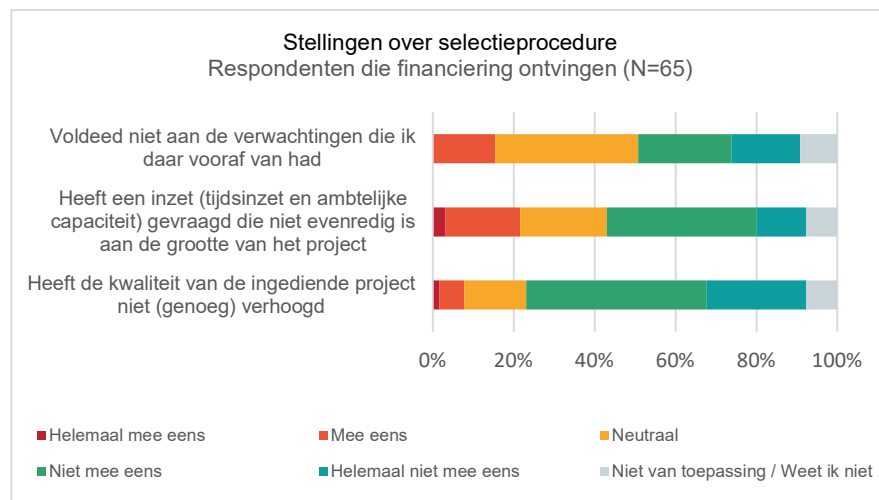
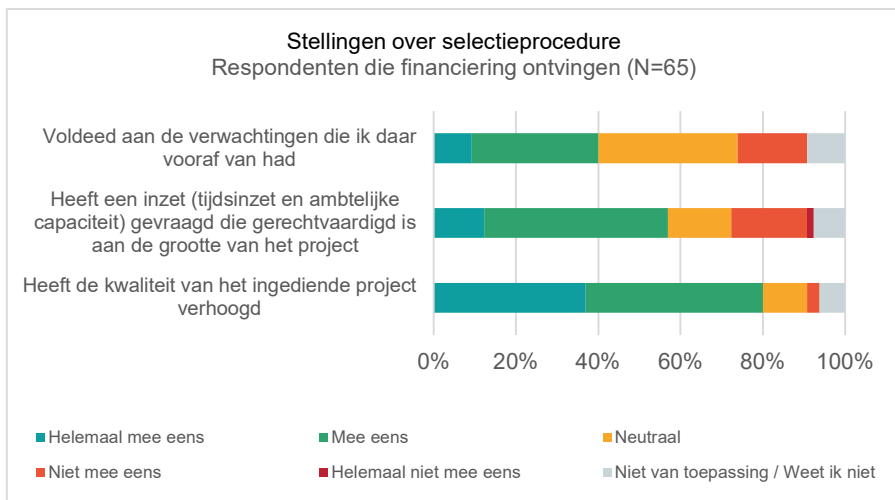
In een toelichting¹¹ geven aanvragers die geen financiering hebben gekregen aan dat ze voldeden aan de eisen, maar dat ze geen financiering ontvingen door een beperkt budget. De selectie voelde hierdoor voor sommigen aselekt en een duidelijke inhoudelijke terugkoppeling over het niet selecteren van het project ontbrak volgens hen. Dit leidt tot frustratie, vooral omdat er vaak veel tijd en middelen in het voortraject waren gestoken. In een toelichting vanuit het programmabureau blijkt dat het niet selecteren van projecten inderdaad is voorgekomen in de eerste tranche aanvragen, vanwege beperkingen in het budget. Er wordt door het programmabureau aangegeven dat de selectieprocedure is aangepast naar aanleiding van de tussenmeting. Hierin is een voorselectie van projecten ingevoerd, waardoor het eerder duidelijk werd of projecten in aanmerking kwamen voor financiering. Het is vanuit de enquête voor de evaluatoren niet te achterhalen of de projecten van voor deze wijziging waren of na deze wijziging.

Ook werd ervaren dat de Erfgoed Deal vooral gericht is op projecten die al grotendeels uitgewerkt zijn, terwijl sommige ingediende en innovatieve erfgoedprojecten zich nog in een vroeg stadium bevinden, waarbij de exacte oplossing nog niet helemaal bekend is. Dit maakte de procedure minder toegankelijk voor sommige meer innovatieve aanvragers.

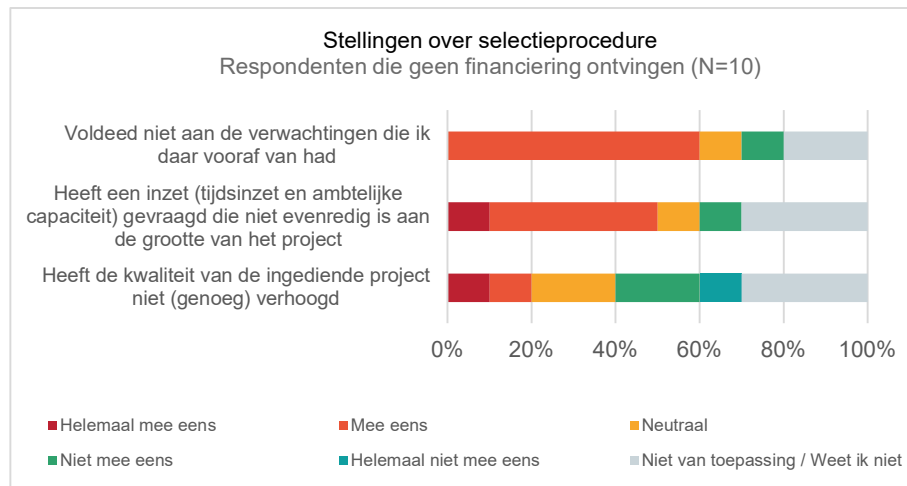
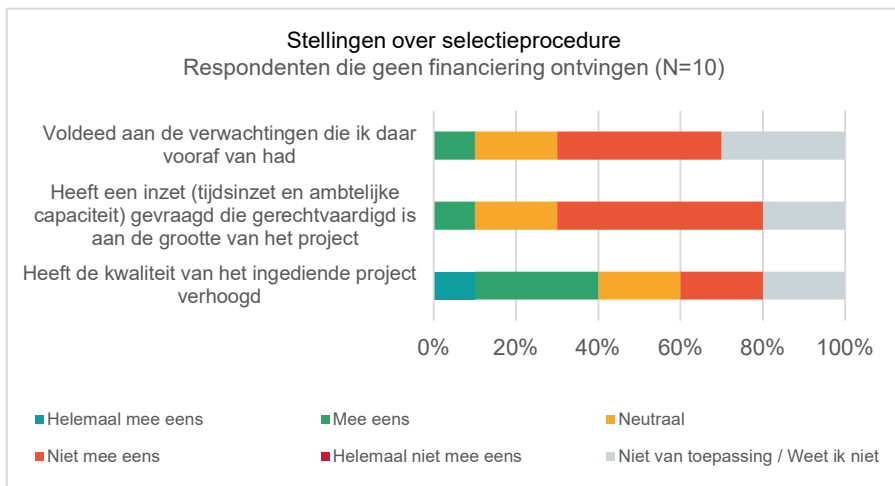
⁹ In de enquête betreft dit vraag 11.

¹⁰ In de enquête betreft dit vraag 12.

¹¹ In de enquête betreft dit vraag 12.

Figuur 3.1 Stellingen over de selectieprocedure (Q11)

Bevindingen vanuit de interviews

De rol van het programmabureau in het selectieproces komt vanuit de interviews positief naar voren. Het programmabureau is aan de voorkant actief betrokken bij de selectieprocedure. Respondenten geven aan dat dit de kwaliteit van de aanvraag verhoogt en ervoor zorgt dat aanvragers een realistische inschatting kunnen maken op de kansrijkheid van hun aanvraag. Vooral de open en eerlijke communicatie en het laagdrempelige contact worden benadrukt. Het programmabureau geeft aan dat zij zich heeft ontwikkeld over de tijd. Zij kunnen nu aan de voorkant beter inschatten wat de kansrijkheid van een project is en zijn hierin de voorselectie beter over gaan communiceren richting aanvragers.

Uit de interviews blijkt dat de portfolio-aanpak die de Erfgoed Deal hanteert gewaardeerd wordt. De Erfgoed Deal heeft op dit moment een breed portfolio met veel verschillende type projecten.¹² Tegelijkertijd geven respondenten aan dat het belangrijk is om goed te communiceren over de portfolio benadering tijdens de selectieprocedure om verwachtingen steeds vooraf duidelijk te maken. De beoordeling vindt niet alleen plaats op basis van de kwaliteit van de aanvraag, maar ook op hoe de aanvraag past in het portfolio. Daarbij wordt niet alleen gekeken naar de thematische spreiding van projecten, maar ook naar de geografische spreiding en het type organisatie dat de projectaanvraag doet. Dit kan betekenen dat kwalitatief goede aanvragen met een relevant thema alsnog niet opgenomen worden in het portfolio van de Erfgoed Deal.

3.1.2 Ervaringen met het programmabureau

Het programmabureau fungeert als coördinatiepunt van de Erfgoed Deal. Het programmabureau is het eerste aanspreekpunt voor projectaanvragers. Zij begeleidt aanvragers tijdens de selectieprocedure, beoordeelt de projecten en adviseert de stuurgroep.

Bevindingen vanuit de enquête

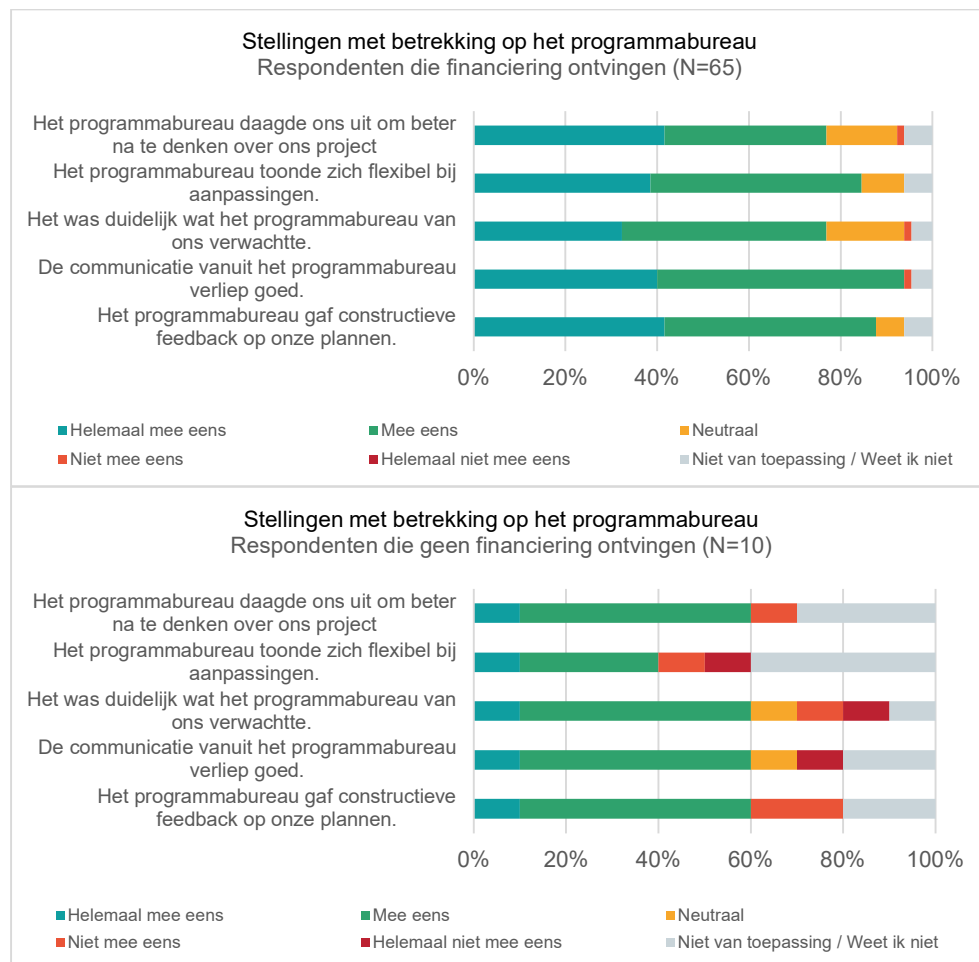
Uit de enquête blijkt dat respondenten van zowel gefinancierde als niet-gefinancierde projecten over het algemeen positief zijn over het programmabureau (Figuur 3.2). Daarbij zijn de respondenten die wel financiering ontvangen hebben gemiddeld positiever over het programmabureau (gemiddeld 60 – 80%) dan de respondenten die geen financiering ontvangen hebben (gemiddeld 40 – 60%).

Respondenten die financiering hebben ontvangen van de Erfgoed Deal geven met name aan dat de communicatie vanuit het programmabureau goed verloopt en dat het programmabureau constructieve feedback levert op potentiële aanvragen. Bovendien toont het programmabureau zich flexibel bij aanpassingen.

Respondenten die geen financiering hebben ontvangen van de Erfgoed Deal zijn minder tevreden over de flexibele houding van het programmabureau. Maar 40% van de respondenten is het eens met de stelling dat het programmabureau zich flexibel toonde bij aanpassingen. Ze zijn wel grotendeels (60%) tevreden over de rol van het programmabureau in het aanzetten tot verdieping in de aanvraag. Het programmabureau daagde aanvragers uit om beter na te denken over het project en gaf constructieve feedback. Bovendien waren de verwachtingen van het programmabureau duidelijk en verliep de communicatie goed.

¹² Zie bijlage C voor een overzicht van de projecten per thema.

Figuur 3.2 Stellingen over het programmabureau, gefinancierde en niet-gefinancierde respondenten (Q10)

Bevindingen vanuit de interviews

De resultaten uit de enquête worden bevestigd vanuit de interviews. Uit de interviews komt ook naar voren dat het programmabureau goed functioneert. Er wordt onder andere gezegd dat het programmabureau fungeert als centrale spil dat alle verschillende onderdelen van de Erfgoed Deal bij elkaar brengt. Betrokkenen zijn positief over de communicatie vanuit het programmabureau en het laagdrempelige contact. Bovendien worden er weloverwogen afwegingen gemaakt en worden aanvragers zorgvuldig geadviseerd.

Tegelijkertijd wordt benadrukt dat spanning kan zitten tussen de verschillende rollen die het programmabureau heeft. Enerzijds begeleidt en adviseert het programmabureau projecten in de voorselectie, anderzijds beoordelen zij deze projectaanvragen uiteindelijk en adviseren zij de stuurgroep hierover. Om belangenverstrengeling te voorkomen, worden per project twee 'netwerkers' aangewezen om de aanvraag te begeleiden. Gezamenlijk stellen de netwerkers met de programmaleider en de programmasecretaris de beoordelingsadviezen over de projecten op. Hierdoor kan altijd objectief geoordeeld worden over projecten. Uiteindelijk neemt de stuurgroep het definitieve besluit of een aanvraag financiering krijgt van de Erfgoed Deal, waardoor een volledig onafhankelijke beoordeling wordt gedaan over de projecten. Over het

algemeen wordt in de interviews aangegeven dat het programmabureau en de stuurgroep hierin zorgvuldig te werk gaan.

3.1.3 *Ervaringen met de decentralisatie-uitkering*

Een decentralisatie-uitkering is een financieel instrument waarmee het Rijk geld geeft aan decentrale overheden (zoals gemeenten en provincies) voor specifieke beleidstaken. Dit instrument biedt de ontvanger meer beleidsvrijheid dan een specifieke uitkering. Hiermee past het instrument goed bij de geest van de Erfgoed Deal, waarin partijen het vertrouwen voor gezamenlijk optrekken uitspreken. Er wordt gestreefd naar 52,5% cofinanciering door de meedeoverheden die de Erfgoed Deal ondertekend hebben (provincies, gemeenten en waterschappen).¹³ Daardoor dienen het Rijk, decentrale overheden en maatschappelijke organisaties samen te werken bij het indienen van Erfgoed Deal aanvragen. Keerzijde is dat de formele verantwoording bij een dergelijk instrument achterwege blijft.

Ervaringen vanuit de enquête

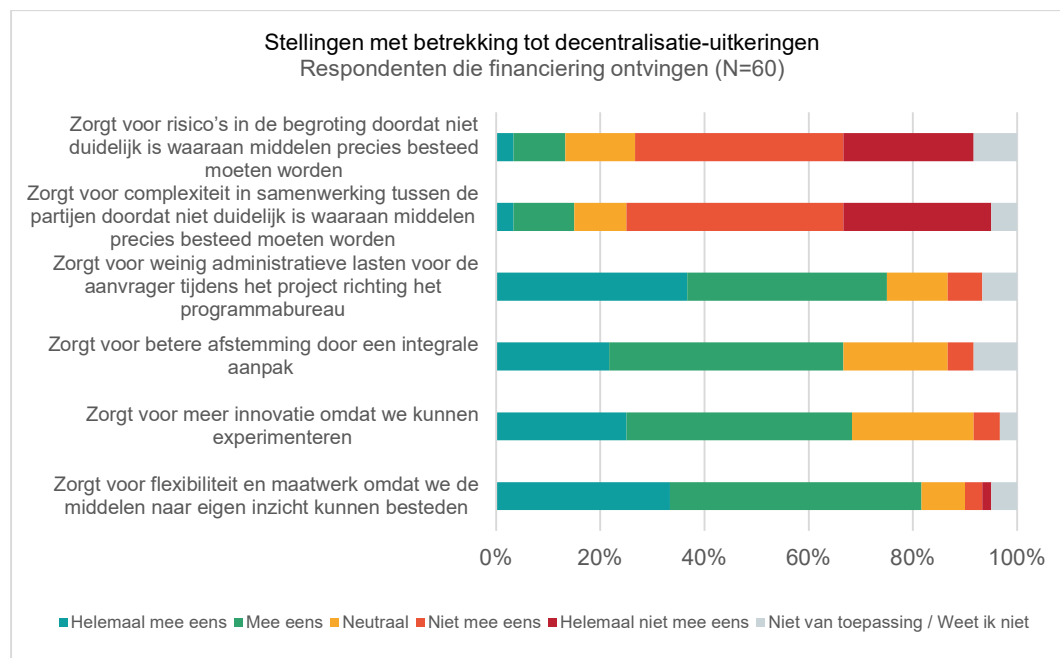
In de enquête is gevraagd naar de ervaringen van projecten die financiering hebben gekregen van de Erfgoed Deal met deze financieringsconstructie. Over het algemeen vinden respondenten dat de financieringsconstructie voordelen heeft. Het merendeel van de respondenten (meer dan 80%) zegt dat de financieringsconstructie zorgt voor flexibiliteit en maatwerk, omdat middelen naar eigen inzicht besteed kunnen worden. Dit was bijvoorbeeld relevant om bij te sturen in de uitvoering tijdens de coronaperiode. Bovendien zorgt de financieringsconstructie voor meer innovatie, geven respondenten aan (70%). Dankzij de Erfgoed Deal is er bijvoorbeeld ruimte voor experimentele onderzoekstechnieken. De financieringsconstructie zorgt ook voor meer afstemming door een integrale aanpak volgens de respondenten (ongeveer 60%).

Slechts een klein percentage van de respondenten (respectievelijk 17% en 15%) geeft aan dat deze financieringsconstructie ook nadelen heeft, zoals complexiteit in samenwerking tussen partijen of risico's in de begroting doordat niet duidelijk is waaraan middelen precies besteed moeten worden. In een toelichting¹⁴ wordt bijvoorbeeld genoemd dat gemeenten en provincies wel werkten met een subsidieverlening. Doordat de financieringsconstructie daar niet op van toepassing was, zorgde dat alsnog voor hogere administratieve lasten voor de uitvoerders van Erfgoed Deal projecten. Ook zien respondenten risico's in de begroting, bijvoorbeeld begrotingsvariaties die kunnen leiden tot financiële tekorten of overschotten.

¹³ Financiële handleiding bij aanvraagprocedure

¹⁴ In de enquête betreft dit vraag 15.

Figuur 3.3 Stellingen over de decentralisatie-uitkeringen (Q14)¹⁵

Uit Figuur 3.3 blijkt ook dat respondenten de relatief lage administratieve lasten voor de aanvrager zien als voordeel van de financieringsconstructie. Dit wordt bevestigd in vraag 16 van de enquête. 57% van de respondenten geeft aan dat de decentralisatie-uitkering zorgt voor weinig administratieve lasten. In een toelichting¹⁶ geven deze respondenten aan dat onder andere het ontbreken van een accountantsverklaring veel geld en tijd bespaarde, waardoor de focus meer op de inhoud kwam te liggen. Bijna een kwart (23%) van de respondenten geeft aan dat de decentralisatie-uitkering zorgt voor niet veel, maar ook niet weinig administratieve lasten. Maar een gering deel van de respondenten (5%) ervaart veel administratieve lasten. In de toelichting geven respondenten die hoge administratieve lasten ervaren aan dat het veel tijd vergt om uit te zoeken hoe het financieel systeem werkt met cofinanciering. De verdeling van financiële middelen tussen overheden en maatschappelijke organisaties is daarbij een puzzel en kost veel tijd. Bovendien moest dan nog een subsidieaanvraagtraject doorlopen worden bij decentrale overheden nadat de Erfgoed Deal bijdrage was verleend.

Ervaringen vanuit de interviews

In de interviews zijn we dieper ingegaan op de ervaringen met, en meerwaarde van de financieringsconstructie via decentralisatie-uitkeringen.

Een belangrijk thema dat genoemd wordt in de interviews is de betrokkenheid van verschillende partijen. De vereiste om middelen uit de Erfgoed Deal te matchen met cofinanciering zorgt in veel gevallen voor grotere betrokkenheid van verschillende partijen. Hiermee wordt de impact van projecten vergroot. Daarnaast zorgt het gezamenlijke gebruik van middelen voor een breed draagvlak onder betrokken partijen voor het project en werd de merknaam Erfgoed Deal eigendom van meerdere partijen. Dat past in het verlengde van de integrale aanpak die de Erfgoed Deal hanteert om erfgoed op te nemen in ruimtelijke transitieopgaven. Sommige ge-

¹⁵ 5 respondenten hebben de vraag niet ingevuld.

¹⁶ In de enquête betreft dit vraag 17.

meenten en provincies hebben echter alleen als aanvraagloket gefungeerd voor de cofinanciering en zijn verder inhoudelijk niet meer betrokken geweest.

Een ander belangrijk thema wat genoemd wordt tijdens de interviews zijn de administratieve lasten. Het instrument decentrale uitkeringen vergemakkelijkte de financiering vanuit de rijksoverheid richting de decentrale overheden. Maar doordat de decentrale overheden vervolgens een subsidie gaven aan de projectpartners, bleven administratieve lasten voor hen hoog.

Door het ontbreken van een strikte eindverantwoording, heeft de Erfgoed Deal ervoor gezorgd dat projecten kunnen experimenteren. Dit leidt tot meer flexibiliteit en bereidheid om te investeren. Dit is in de geest van de Erfgoed Deal dat op basis van vertrouwen functioneert. Tegelijkertijd zorgt dit ervoor dat het lastig is om de uiteindelijke impact van de projecten te meten en te borgen.

3.1.4 *Ervaringen met en meerwaarde van samenwerkingen*

Zoals hierboven al duidelijk wordt, is samenwerking een belangrijke waarde in de Erfgoed Deal zowel tussen de partners als op projectniveau. Deze paragraaf gaat in op de meerwaarde van de samenwerkingen.

Ervaringen vanuit de enquête

In de enquête is gevraagd hoe projectaanvragers de samenwerking tussen de partijen (Rijk, decentrale overheden en maatschappelijke organisaties) hebben ervaren binnen de Erfgoed Deal. Uit de enquête blijkt dat meer dan driekwart van de respondenten de samenwerking als zeer goed (23%) of goed (58%) ervaart.

In de toelichting¹⁷ wordt aangegeven dat vooral de korte lijnen, het deskundig advies en een flexibele aanpak bijdragen aan het grotere doel van de Erfgoed Deal, namelijk om erfgoed een plek te geven in ruimtelijke transitieopgaven. Het gemeenschappelijke doel beïnvloedt de samenwerking positief. Vooral de samenwerking tussen provincie, gemeente en maatschappelijke organisaties verloopt goed en er is veel bereidheid bij betrokkenen om mee te denken en oplossingen te zoeken. Tegelijkertijd wordt aangegeven dat de samenwerking veel afstemming en communicatie vergt, maar dat dit bijdraagt aan een sterker project waarin de juiste stappen worden gezet. Met name de betrokkenheid van decentrale overheden, zoals de provincie, en maatschappelijke organisaties worden gewaardeerd. Deze partijen hebben ook een aandeel in de besluitvorming, waardoor een gedeeld eigenaarschap ontstaat.

Ervaringen vanuit de interviews

In de interviews zijn we dieper ingegaan op de samenwerking tussen de betrokken partners binnen de projecten, maar ook op het niveau van de partners.

Uit de interviews kwam min of meer hetzelfde beeld naar voren als vanuit de enquête met betrekking tot de betrokken partners binnen de projecten. Doordat deelnemende partijen financieel bijdragen aan projecten (cofinanciering), kunnen beschikbare middelen worden vermenigvuldigd. Dit leidt tot een grotere impact van het project. Ook wordt onderstreept dat zonder samenwerking tussen lokale, regionale en landelijke partijen veel projecten niet van de grond

¹⁷ In de enquête betreft dit vraag 19.

zouden komen en dat de Erfgoed Deal een rol heeft gespeeld in het vergroten van de samenwerking tussen deze partijen.

Naast de financiële meerwaarde, wordt ook kennisdeling en netwerkvorming genoemd. Door samenwerking leren partijen van elkaar en ontstaan waardevolle en blijvende netwerken. Dit zorgt voor versterking van erfgoedinclusief denken binnen gemeenten en provincies en unieke integratie van verschillende sectoren.

Er zijn ook uitdagingen benoemd. In de interviews wordt aangegeven dat men soms binnen eigen kaders blijft werken, waardoor afstemming bemoeilijkt wordt. Bovendien is het niet altijd makkelijk om alle partners betrokken te houden. Bijvoorbeeld de samenwerking met woningcorporaties en andere partijen vraagt soms om meer concrete afspraken en verwachtingsmanagement en hierbij is meer afstemming nodig. Desondanks zorgt de Erfgoed Deal bij veel projecten voor een impuls in samenwerking en kennisuitwisseling.

Op het niveau van de partners wordt in de interviews benadrukt dat alle relevante partijen als partner onderdeel vormden van de Erfgoed Deal. Deze partijen hebben de Erfgoed Deal ondertekend en een vertegenwoordiging van deze groep heeft zitting gekregen in de stuurgroep. Echter, alleen het ministerie van OCW heeft ook daadwerkelijk financieel geïnvesteerd in de Erfgoed Deal. Een aantal respondenten gaf aan het jammer te vinden dat niet meer financieel draagvlak was op rijksniveau voor de Erfgoed Deal.

3.1.5 *Successen en leerpunten in de uitvoering van projecten*

Ervaringen vanuit de enquête

In de enquête is gevraagd aan de respondenten die een Erfgoed Deal project hebben uitgevoerd wat er over het algemeen goed ging in het project.¹⁸ Hieruit komen een aantal thema's die meermaals genoemd werden. Dit waren samenwerking, afstemming, kennisdeling en communicatie. Met betrekking tot samenwerking werd bijvoorbeeld toegelicht dat gezamenlijke inzet ervoor heeft gezorgd dat het project gerealiseerd kon worden. Er wordt meermaals aangegeven dat de Erfgoed Deal als vliegwiel werkt om andere partijen ook mee te laten financieren. Met betrekking tot afstemming en communicatie wordt bovendien aangegeven dat de stuurgroep en het programmabureau inhoudelijke sturing geven en goed communiceren, waardoor de Erfgoed Deal efficiënt en doelgericht functioneert. Met betrekking tot kennisdeling valt vooral het enthousiasme en de open houding van betrokkenen op. Over het algemeen geven respondenten aan dat de Erfgoed Deal een plek biedt voor innovatieve en breed ingestoken trajecten, waar anders geen financiële ruimte voor is.

Gevraagd naar zaken die minder goed gingen, benoemen respondenten vooral de uitvoering, planning, financiën en de betrokkenheid/samenwerking met de partners. Met name de tijdsinzet die de uitvoering met zich meebrengt, wordt vaak in het begin van het traject overschat. Ook beperkte capaciteit en onvoorziene externe factoren worden als beperkende factoren benoemd in de uitvoering van projecten, waardoor de planning niet gehaald wordt. Over de samenwerking met andere partijen wordt gezegd dat de partijen soms een andere werkwijze hebben en het elkaar begrijpen soms lastig is.

¹⁸ In de enquête betreft dit vraag 21 en 22.

Dezelfde vragen zijn gesteld bij projecten die een erfgoed project hebben uitgevoerd zonder financiering vanuit de Erfgoed Deal.¹⁹ Hieruit komt naar voren dat met name de afstemming tussen betrokken partijen goed verliep en dat er grote vrijheid was om projecten naar eigen inzicht vorm te geven. Eén van de respondenten geeft overigens aan dat wat wel of niet goed ging niet afhankelijk was van de financiering van het project vanuit de Erfgoed Deal of niet. Die mening wordt niet door alle respondenten gedeeld. Een andere respondent geeft bijvoorbeeld aan dat dat financiering vanuit de Erfgoed Deal ervoor had kunnen zorgen dat aarzende partijen betrokken hadden kunnen worden in de uitvoering van projecten.

Minder goed in erfgoed projecten die zonder de Erfgoed Deal tot stand zijn gekomen zijn de financiering, de betrokkenheid van partijen (bijv. met vrijwilligers, onderwijspartners en bedrijven), het draagvlak en kennisdeling. Het kost meer moeite om draagvlak te creëren onder betrokken partijen zonder financiering vanuit de Erfgoed Deal. De samenwerking tussen verschillende partijen is minder vanzelfsprekend. Bovendien is het financieel budget een beperkende factor in deze erfgoed projecten. Als laatste werd ook meerdere keren genoemd dat kennisdeling en het publieksbereik van de projecten die zonder de Erfgoed Deal tot stand zijn gekomen lager ligt dan projecten die die wel middelen vanuit de Erfgoed Deal ontvingen.

Al met al vormen de antwoorden op de vragen niet een eenduidig beeld over de verschillen in de uitvoering tussen projecten die met of zonder de Erfgoed Deal tot stand zijn gekomen. Gewaardeerd wordt in beide typen projecten dat er samenwerking plaatsvindt. Tegelijkertijd geldt ook dat financiering, samenwerking en planning in beide typen projecten minder goed gaat. Wel wordt bij erfgoed projecten die zonder de Erfgoed Deal tot stand zijn gekomen genoemd dat het publieksbereik en de kennisdeling kleiner is en dat het moeilijker is om draagvlak te creëren.

3.2 Casestudies van zes Erfgoed Deal-projecten

In deze paragraaf wordt ingegaan op de leerpunten vanuit de analyse van drie geselecteerde en drie niet geselecteerde projecten die een aanvraag hebben ingediend voor de Erfgoed Deal. De casestudies zijn opgenomen in bijlage D,

Bijdrage aan versterking van cultureel erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven

De Erfgoed Deal heeft in twee van de drie geselecteerde projecten op lokaal niveau bijgedragen aan de versterking van cultureel erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven. Dit gebeurt door erfgoed in te passen in ontwerpen, het te koppelen aan klimaatmaatregelen, zoals waterberging en hittestressreductie bij het project 'Archeologie in Rijnenburg', of het te benutten als drager van identiteit en cohesie binnen buurten, bij het project 'Scholen in Nieuwegein'. Het project Hoornwerk Grebbedijk was vanaf het begin één van de meest sprekende voorbeelden van een project dat aansluit op de doelen en de ambities vanuit de Erfgoed Deal. Binnen het project zou een dijkversterkingsproject erfgoedinclusief worden gemaakt door het herstel en de gedeeltelijke reconstructie van een historisch hoornwerk. Het Hoornwerk zou fungeren als waterkering in het geval van hoog water. Echter bleek tijdens het uitwerken van de plannen bleek dat de dijken al voldoende sterk waren. Hierdoor viel de koppeling tussen de dijkversterking en de noodzaak voor het herstellen van het Hoornwerk weg. Dit heeft geleid tot het weg-

¹⁹ In de enquête betreft dit vraag 36 en 37

vallen van het gedeelte van de financiering vanuit waterveiligheid voor herstel. Hierdoor is het project op dit moment on hold gezet.

De afgewezen projecten laten zien dat erfgoedverankering zonder financiële en inhoudelijke ondersteuning van de Erfgoed Deal vaak lastiger van de grond komt, vooral in projecten met beperkte (gemeentelijke) middelen of een zwakkere erfgoedcomponent in de opgave.

Dit is het geval bij het project Julianastraat in Wageningen. Bij de Julianastraat wordt het project wel uitgevoerd, met focus op het opknappen van de openbare ruimte en renovatie van de woningen. Voor het project is een intentieverklaring tussen de partijen getekend om de woningen in voorbescherming te nemen. Wel moet, na afwijzing van de Erfgoed Deal, nog gezocht worden naar middelen om ook de erfgoedwaarde goed in het project te krijgen. Hierbij speelt dat er verschillende belangen spelen tussen de partners, waarbij de aanwijzing als monument lastig ligt. Hierin moet de monumentencommissie uiteindelijk het plan goedkeuren om de monumenten te kunnen aanwijzen. Ook bij de Peelkanalen gaat het project uiteindelijk wel door. Het is echter lastig om aanvullende financiering te vinden voor het mee koppelen van het cultureel erfgoed in het project, omdat de gemeente Deurne niet voldoende financieel kon bijdragen. Het project Hofbogen is als gevolg van de afwijzing niet of nauwelijks wezenlijk gewijzigd. Dit betekende dat er extra financiering moest worden gezocht bij andere subsidieverleners en de gemeente – wat uiteindelijk is gelukt.

Samenwerking

De samenwerking binnen de Erfgoed Deal wordt in toegekende projecten overwegend positief ervaren. De gefinancierde projecten kenmerken zich door een gedeeld urgentiebesef onder alle betrokkenen (zoals in Rijnenburg), co-creatie met uiteenlopende partijen (zoals onderwijs, waterschappen, maatschappelijke organisaties) en open kennisdeling. De gedeelde verantwoordelijkheid vergroot de legitimiteit van het erfgoedbelang binnen bredere ruimtelijke transitie.

In afgewezen projecten is samenwerking na het niet verkrijgen van financiële middelen in twee van de drie projecten moeilijker. Dit speelt bij de Peelkanalen Deurne, waar de financiële bijdrage van partners onvoldoende duidelijk was of als onevenwichtig werd beoordeeld. Hierbij wordt aangegeven dat het project sowieso doorgang vond op het gebied van het renoveren van de kanalen, maar dat in samenwerking met de gemeente Deurne er ook gekeken is naar de koppelkansen. Ook bij de Julianastraat in Wageningen is er op dit moment discussie tussen de partners over hoe de woningen het beste in het plan opgenomen kunnen worden. Bij de Hofbogen in Rotterdam is door de vrijwel ongewijzigde structuur ook geen verandering zichtbaar in de samenwerking tussen partijen.

Decentralisatie-uitkering

De financieringsconstructie van de Erfgoed Deal via decentralisatie-uitkeringen blijkt geschikt voor projecten waarin de uitvoerende partij – vaak een gemeente – voldoende slagkracht en capaciteit heeft om middelen effectief in te zetten. In projecten als Nieuwegein en Rijnenburg is dit goed gelukt. Bij de afgekeurde projecten met zwakkere financiële posities (zoals Julianastraat Wageningen) of bij alternatieve vormen van matching (zoals de langjarige bijdrage in Deurne) bleek deze financieringsvorm minder goed aan te sluiten. Hier wringt het instrument: het vereist directe, substantiële inzet van middelen binnen een relatief kort tijdsbestek, wat niet voor alle typen projecten of gemeenten haalbaar is.

Verbinding met andere ruimtelijke sectoren en communicatie

De Erfgoed Deal heeft in toegekende projecten effectief verbinding gelegd met andere ruimtelijke domeinen, zoals klimaatadaptatie, woningbouw, onderwijs en duurzaamheid. In Rijnenburg is archeologie gekoppeld aan waterberging en hittestress; in Nieuwegein is erfgoed verbonden aan onderwijs, gezondheid en circulair bouwen. Daarnaast zijn deze projecten opgenomen in een portfolio, waardoor ze kunnen dienen als voorbeelden voor anderen. Hierover zijn met de projecten ook afspraken gemaakt over de communicatie.

Uit de afgewezen projecten blijkt dat de koppeling met andere sectoren niet vanzelfsprekend is. Bij het project Peelkanalen moest erfgoed als 'koppelkans' geframed worden bij klimaatadaptatie, wat als complex werd ervaren. En ook bij het project Hofbogen liep het proces niet vanzelfsprekend, omdat erfgoed moest concurreren met andere beleidsvelden binnen de gemeente. Hieruit blijkt dat het koppelen van erfgoed aan ruimtelijke transitieopgaven kwetsbaar is, als het niet een prominent onderdeel is van de oorspronkelijke opgave.

4 Leeromgeving

In dit hoofdstuk beschrijven we de activiteiten die binnen de leeromgeving van de Erfgoed Deal hebben plaatsgevonden (paragraaf 4.1). Vervolgens gaan we in op de bekendheid en ervaring met de leeromgeving, zowel binnen als buiten de erfgoedsector (paragraaf 4.2).

4.1 Activiteiten binnen de leeromgeving

De leeromgeving is een belangrijk onderdeel van de Erfgoed Deal. Met de leeromgeving wil het programma de beweging op gang brengen om erfgoed vanzelfsprekend mee te nemen in de ruimtelijke transitieopgaven. De leeromgeving van de Erfgoed Deal is een verzameling van communicatiemiddelen en activiteiten waarmee de kennis en lessen die voortkomen uit projecten van de Erfgoed Deal worden verspreid.

Binnen de leeromgeving richt het programmabureau zich enerzijds op het niveau van de projecten en hun betrokkenen. Hiervoor worden bijvoorbeeld intervisiebijeenkomsten georganiseerd. Anderzijds richt het programmabureau zich op systeemniveau op de uitvoeringspraktijk van de ruimtelijke transitieopgaven die centraal staan in de Erfgoed Deal. Hierbij richtte het programmabureau zich in de leeromgeving ook op partijen waarvan erfgoed geen primaire taak is (bijvoorbeeld waterschappen en woningcorporaties). Hiervoor heeft het programmabureau, naast de toegankelijke website en een nieuwsbrief, onder andere de podcastserie 'Verborgen in het Volle Zicht' met 19 afleveringen ontwikkeld, meerdere DEAL!-magazines uitgebracht, en meerdere webinar reeksen gehouden over inhoudelijke thema's, zoals droogte en erfgoed inzetten als kans voor krimp en duurzaamheid, en een kernkaartenbundel gepubliceerd. Ook zijn er een aantal thematische kennisbijeenkomsten op locatie geweest.

4.2 Bekendheid en ervaring met de leeromgeving

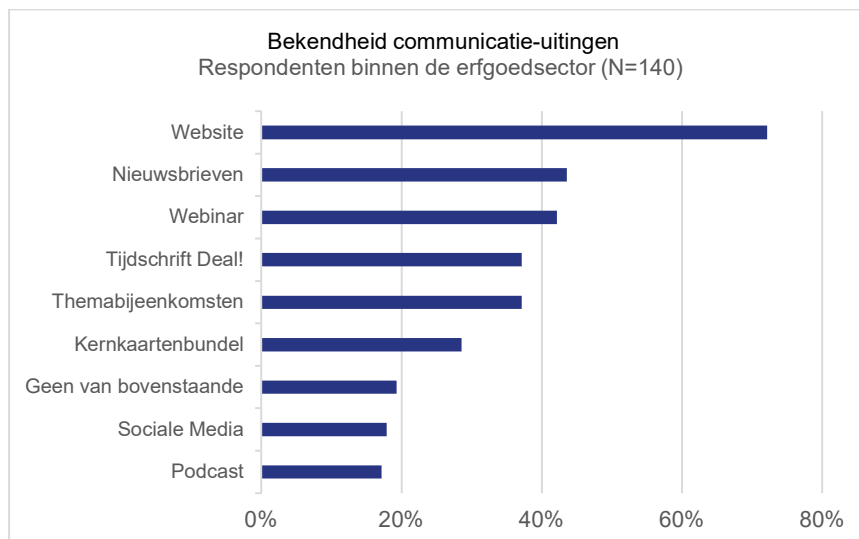
In de uitgevoerde enquête is gevraagd naar de bekendheid en waardering van de verschillende communicatie uitingen. Hierin is onderscheid gemaakt tussen respondenten uit de erfgoedsector en respondenten die niet uit de erfgoedsector komen.

4.2.1 Bekendheid en ervaring met de leeromgeving binnen de erfgoedsector

Ervaringen vanuit de enquête

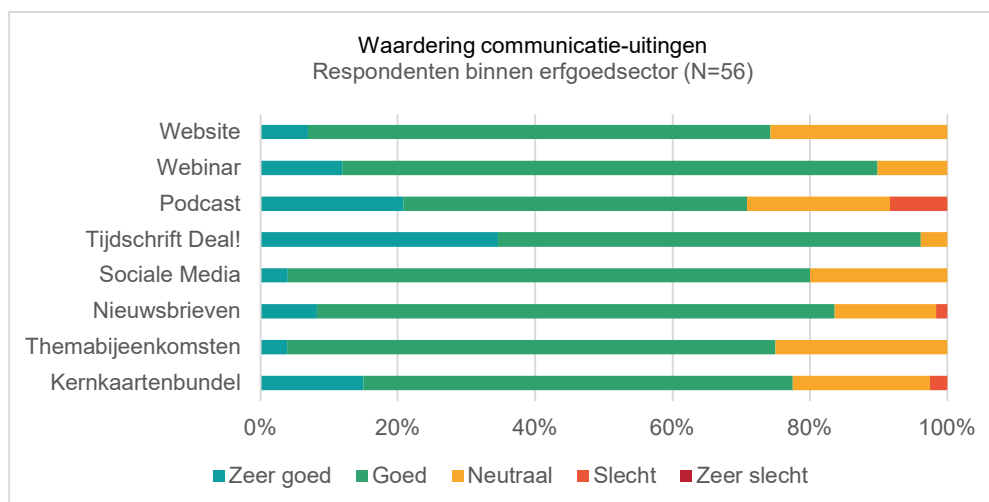
De Figuur 4.1 laat zien dat de bekendheid met de website onder de mensen vanuit de erfgoedsector het grootste is. Ook de nieuwsbrieven, webinars en het tijdschrift DEAL! zijn bekend bij respondenten binnen de erfgoedsector. 19% van deze respondenten geeft aan geen van de communicatie uitingen te kennen.

Figuur 4.1 Bekendheid met communicatie uitingen binnen de erfgoedsector. Meerdere antwoorden mogelijk. (Q43)²⁰

Vervolgens is aan respondenten uit de erfgoedsector gevraagd naar de waardering van de communicatie uitingen (Figuur 4.2). Het merendeel van de respondenten is tevreden over alle vormen van communicatie. Gemiddeld scoren de verschillende communicatie uitingen tussen de 70 en 90% op de categorieën 'goed' en 'zeer goed'. Met name het tijdschrift Deal! En de webinars scoren zeer hoog.

Figuur 4.2 Waardering van communicatie uitingen binnen de erfgoedsector. (Q44)²¹

²⁰ 29 respondenten uit de erfgoedsector hebben vraag 43 niet ingevuld.

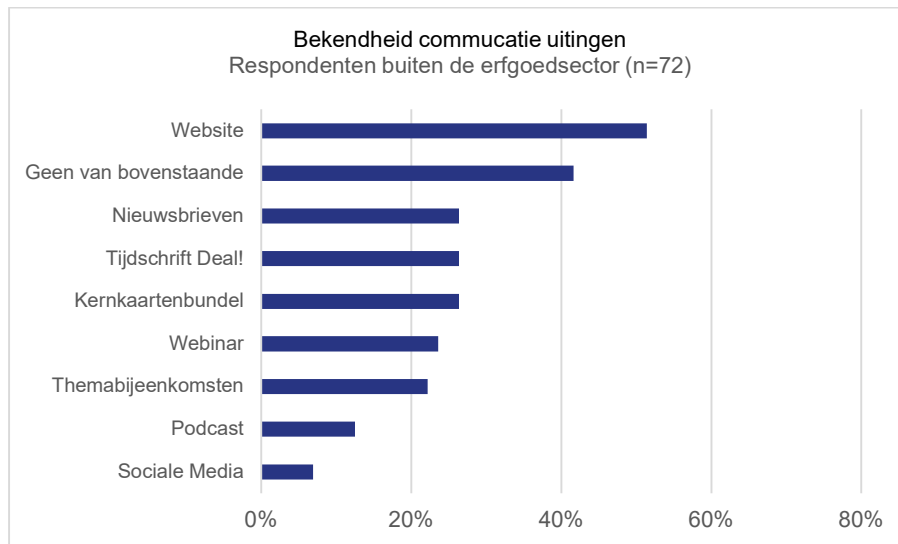
²¹ 113 respondenten uit de erfgoedsector hebben vraag 44 niet ingevuld.

4.2.2 Bekendheid en ervaringen met de leeromgeving buiten de erfgoedsector

Ervaringen vanuit de enquête

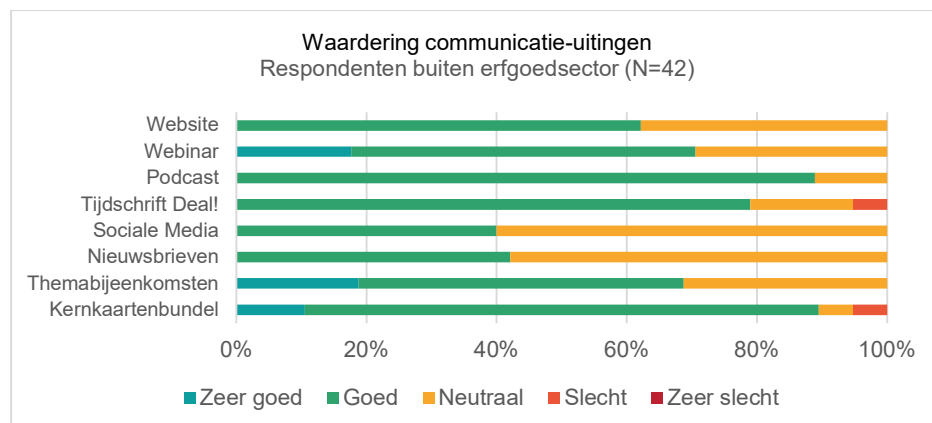
De onderstaande figuur laat zien dat de bekendheid van de communicatie uitingen over de hele breedte lager ligt voor respondenten die buiten de erfgoedsector werken dan respondenten uit de erfgoedsector. De bekendheid van de website is ook het grootst bij deze doelgroep. Ook de webinars en de kernkaartenbundel zijn bekend bij respondenten buiten de erfgoedsector. Opvallend is dat ten opzichte van respondenten uit de erfgoedsector nieuwsbrieven en het tijdschrift DEAL! in verhouding minder bekend zijn. Bovendien geeft 37% van de respondenten aan geen van de communicatie uitingen te kennen. Dat is aanzienlijk meer dan binnen de erfgoedsector.

Figuur 4.3 Bekendheid met communicatie uitingen buiten de erfgoedsector. Meerdere antwoorden mogelijk (Q43)²²

De waardering van respondenten buiten de erfgoedsector op de verschillende vormen van communicatie is weergegeven in onderstaande figuur. Zichtbaar is dat er een positieve waardering is voor de communicatie uitingen, met een waardering tussen de 60 en 80 procent 'goed' en 'zeer goed'. Deze waardering ligt hiermee iets lager dan de waardering die de respondenten binnen de erfgoedsector gaven aan de communicatie uitingen. Opvallend is ook dat de podcast en kernkaartenbundel het beste gewaardeerd worden buiten de erfgoedsector. In vergelijking met respondenten uit de erfgoedsector scoren de webinar en het tijdschrift DEAL! juist minder goed.

²² 9 respondenten buiten de erfgoedsector hebben vraag 43 niet ingevuld.

Figuur 4.4 Waardering van communicatie uitingen buiten de erfgoedsector. (Q44)²³

4.2.3 Meerwaarde van leeromgeving vanuit interviews

In de interviews geven betrokkenen aan dat de communicatie over de Erfgoed Deal in de loop van de tijd verbeterd is. Er wordt aangegeven dat het programmabureau een centrale functie heeft in het communiceren van de voorbeeldprojecten en leerervaringen naar buiten toe en dat functioneert goed. Met name de nieuwsbrief en de website worden genoemd als belangrijke communicatie uitingen. Uit de interviews blijkt dat de meerwaarde van de leeromgeving voor veel betrokkenen het delen van mooie voorbeeldprojecten is. Respondenten spreken bijvoorbeeld over de prachtige waaier aan projecten die uit de Erfgoed Deal is gekomen die zorgen voor meer innovatie. Daarbij is het voor meerdere respondenten belangrijk dat de leerervaringen gedeeld worden die uit de projecten naar voren zijn gekomen.

Tegelijkertijd geven respondenten aan dat de halvering van het budget in de tweede tranche gevolgen heeft gehad voor kennisdeling en netwerkactiviteiten. Ook de corona-periode in 2021 en 2022 heeft invloed gehad op de leeromgeving. Uit de eerdere metingen bleek dat de oorspronkelijke ideeën voor de leeromgeving in mindere mate uitgevoerd konden worden. Het programmabureau is daarin flexibel geweest door bijvoorbeeld een podcast en een tijdschrift te creëren en een aantal webinars te organiseren. Vanuit de interviews bleek dat de webinars ook gewaardeerd werden.

4.3 Wensen voor de leeromgeving

In de enquête is gevraagd naar de informatiebehoefte van respondenten die Erfgoed Deal-financiering hebben ontvangen.²⁴ Hieruit komt naar voren dat respondenten behoefte hebben aan meer uitgewerkte voorbeelden en uitwisseling van ervaringen tussen projecten met vergelijkbare opgaven. Ook hadden sommige respondenten behoefte gehad aan meer informatie over de tijdsinvestering om een aanvraag te schrijven voor de Erfgoed Deal. Desondanks geeft het merendeel van de respondenten aan geen behoefte te hebben aan verdere informatie en heel tevreden zijn over de communicatie vanuit het programmabureau.

²³ 39 respondenten buiten de erfgoedsector hebben vraag 44 niet ingevuld.

²⁴ In de enquête betreft dit vraag 22.

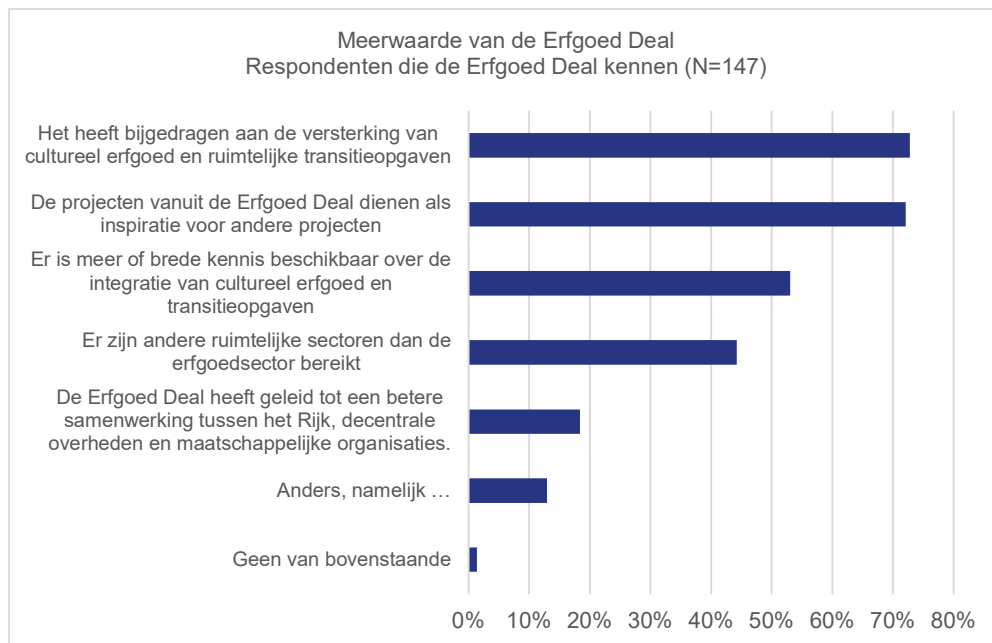
5 Resultaten van de Erfgoed Deal

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de Erfgoed Deal besproken aan de hand van enquêteresultaten en inzichten uit de interviews. We gaan in op de meerwaarde van de Erfgoed Deal (5.1), waarbij we eerst ingaan op de meerwaarde op de ruimtelijke transitieopgaven (5.2), en vervolgens op de inspiratie voor andere projecten (5.3).

5.1 Meerwaarde van de Erfgoed Deal

In de enquête is aan respondenten die ervaring hadden met het programmabureau (doelgroep 1, 2 en 3) gevraagd naar wat volgens hun de meerwaarde van de Erfgoed Deal is. De uitkomsten zijn weergegeven in Figuur 5.1

Figuur 5.1 Meerwaarde van de Erfgoed Deal. Meerdere antwoorden mogelijk. (Q8)

Hieruit blijkt dat zij de meerwaarde van de Erfgoed Deal vooral zien als bijdrage aan de versterking van cultureel erfgoed en de ruimtelijke transitieopgave (73%) en als inspiratie voor andere projecten (72%). Iets meer dan de helft (53%) van de respondenten geeft daarnaast aan dat zij vinden dat meer of brede kennis beschikbaar is gekomen over de integratie van cultureel erfgoed in de ruimtelijke transitieopgaven. Iets minder dan de helft van de respondenten (44%) geeft aan dat ook andere ruimtelijke sectoren dan de erfgoedsector zijn bereikt.

Onder anders, namelijk geven respondenten onder andere aan dat de Erfgoed Deal helpt bij het ontwikkelen van begrip en waardering voor erfgoed in de brede zin. Daarbij gaat het niet alleen om behoud, maar ook om het benutten van erfgoed. Bovendien heeft de Erfgoed Deal bijgedragen aan het weghalen van de negatieve beeldvorming over erfgoed en wordt het

bewustzijn over erfgoed vergroot. Tegelijkertijd geven ook een aantal respondenten aan dat ondanks dat de Erfgoed Deal bekend is onder gemeenten, het nog in beperkte mate tot inspiratie dient voor andere projecten.

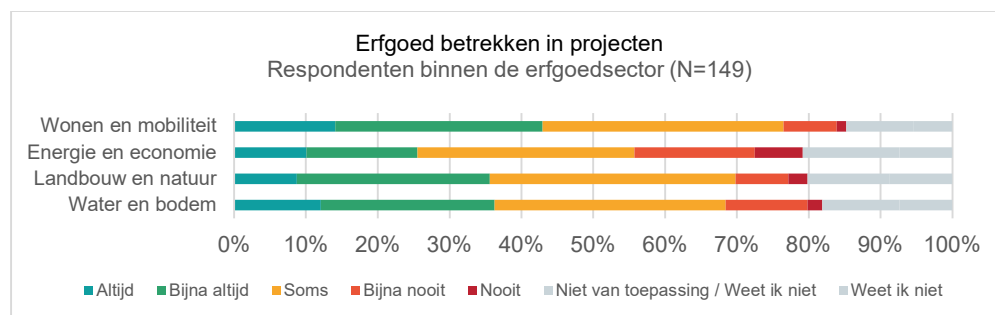
5.2 Meerwaarde op de ruimtelijke transitieopgaven

5.2.1 Bevindingen vanuit de enquête

Binnen de erfgoedsector

In de enquête is aan respondenten binnen de erfgoedsector gevraagd in welke mate erfgoed in het afgelopen jaar is betrokken in projecten/plannen op verschillende thema's. Hieruit blijkt dat erfgoed het meest betrokken wordt bij wonen en mobiliteit (ruim 40% 'altijd of bijna altijd'). Erfgoed wordt het minst meegenomen bij het thema energie en economie (ca. 25% 'altijd of bijna altijd'). Ondanks dat de thema's niet helemaal te vergelijken zijn, is de mate waarin erfgoed wordt betrokken bij ruimtelijke transitieopgaven over de hele linie toegenomen in de periode 2020 tot nu, blijkt uit een vergelijking met de eerder uitgevoerde metingen.

Figuur 5.2 Erfgoed betrekken in projecten binnen de erfgoedsector (Q39)²⁵

Wanneer respondenten aangaven dat erfgoed soms, bijna nooit of nooit wordt meegenomen in projecten of plannen op bovenstaande thema's, is gevraagd wat de redenen daarvoor zijn²⁶. De meest voorkomende reden voor respondenten binnen de erfgoedsector is dat het meenemen van erfgoed niet als kans gezien wordt, maar als een last (50). Andere veelvoorkomende redenen zijn dat de betrokken afdelingen binnen de organisatie nog niet voldoende samenwerken (44), dat het meenemen van erfgoed projecten/plannen complexer maakt (41), dat het geen wettelijke verplichting is (39) en dat er onvoldoende capaciteit is om de koppeling te kunnen maken (34).

Vervolgens is gevraagd wat ervoor zou kunnen zorgen dat cultureel erfgoed wel wordt meegenomen in projecten/plannen. Respondenten binnen de erfgoedsector geven het meeste aan dat er financiële middelen beschikbaar moeten komen. Hierbij gaat het zowel om meer structurele financiële middelen (66) als financiële middelen voor projecten (48). Ook wordt vaak genoemd dat kansen voor erfgoed duidelijker gemaakt moeten worden (60) en dat meer kennis gedeeld moet worden over hoe erfgoed meegenomen kan worden in ruimtelijke projecten/

²⁵ 20 respondenten binnen de Erfgoedsector hebben vraag 39 niet ingevuld.

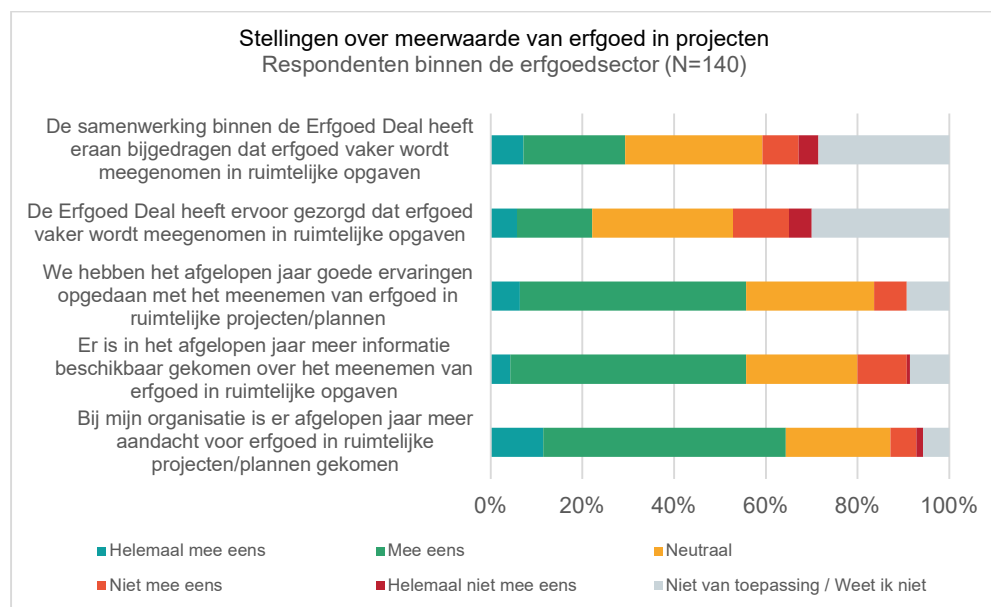
²⁶ In de enquête betreft dit vraag 40.

plannen (57). Respondenten geven daarnaast aan dat goede enthousiasmerende voorbeelden breder gedeeld moeten worden (50).

In Figuur 5.3 zijn de resultaten van diverse stellingen weergegeven die aan de respondenten zijn voorgelegd over de meerwaarde van het meenemen van erfgoed in ruimtelijke projecten/plannen. In deze stellingen, geeft meer dan 60% van de respondenten uit de erfgoedsector aan dat er bij zijn of haar organisatie de afgelopen jaren meer aandacht voor erfgoed in ruimtelijke projecten/plannen is gekomen. Ook geeft meer dan de helft van de respondenten aan dat er het afgelopen jaar meer informatie beschikbaar is gekomen over het meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven. Daarnaast zien we dat meer dan de helft van de respondenten goede ervaringen heeft opgedaan met het meenemen van erfgoed in ruimtelijke projecten/plannen.

Er zijn stellingen over de meerwaarde van de Erfgoed Deal voorgelegd aan alle respondenten (dus zowel degene met als zonder ervaring met de Erfgoed Deal). Uit de enquête blijkt dat 25% van de respondenten binnen de erfgoedsector vindt dat de samenwerking binnen de Erfgoed Deal eraan bijgedragen dat erfgoed vaker wordt meegenomen in ruimtelijke transitieopgaven. Tevens geeft circa 20% van de respondenten binnen de erfgoedsector aan dat de Erfgoed Deal ervoor heeft gezorgd dat erfgoed vaker wordt meegenomen in ruimtelijke transitieopgaven. Het is daarbij belangrijk om te vermelden dat de Erfgoed Deal niet het enige middel is dat ingezet wordt om erfgoed en ruimte in de uitvoeringspraktijk met elkaar te verbinden. Toch laten deze stellingen zien dat een kwart van de respondenten vindt dat de Erfgoed Deal bijdraagt aan het opnemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven.

Figuur 5.3 Stellingen over de meerwaarde van erfgoed in projecten binnen de erfgoedsector. (Q42)²⁷

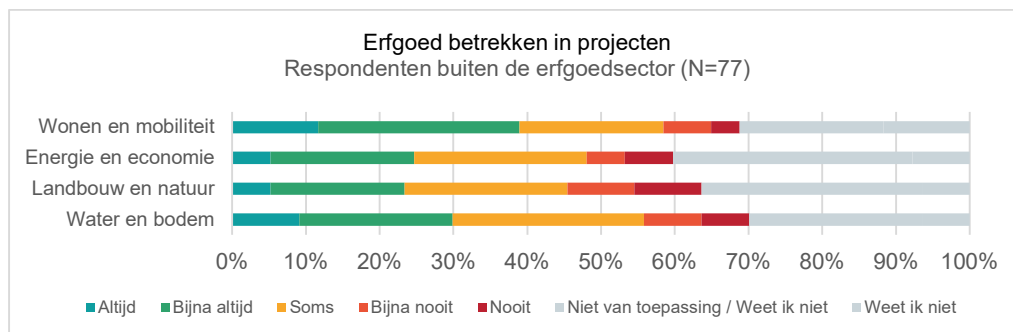

²⁷ 29 respondenten hebben vraag 42 niet ingevuld.

Effecten buiten de Erfgoedsector

In de enquête is aan respondenten buiten de erfgoedsector gevraagd in welke mate erfgoed in het afgelopen jaar is betrokken in projecten/plannen op verschillende thema's. Hieruit blijkt dat erfgoed het meest betrokken wordt bij wonen en mobiliteit (bijna 40% 'altijd of bijna altijd'). Erfgoed wordt het minst meegenomen bij de thema's landbouw en natuur en energie en economie (ca. 25% 'altijd of bijna altijd'). Dit beeld is vergelijkbaar met de resultaten uit de erfgoedsector.

Figuur 5.4 Erfgoed betrekken in projecten buiten de erfgoedsector. (Q39)²⁸

Wanneer respondenten aangeven dat erfgoed soms, bijna nooit of nooit wordt meegenomen in projecten of plannen op bovenstaande thema's, is gevraagd wat de redenen daarvoor zijn²⁹. Er wordt net als binnen de erfgoedsector aangegeven dat erfgoed niet als kans, maar als een last gezien wordt (9). Ten opzichte van de erfgoedsector wordt in verhouding vaker benoemd dat het geen wettelijke verplichting is (6), dat men niet weet wie er bij projecten/plannen betrokken moet worden (6), dat het meenemen van erfgoed extra geld kost, waardoor investeerders afhaken (6) en dat de organisatie niet benaderd wordt om deel te nemen aan projecten/plannen waarin erfgoed betrokken wordt (6).

Vervolgens is gevraagd wat ervoor zou kunnen zorgen dat cultureel erfgoed wel wordt meegenomen in projecten/plannen. Respondenten van buiten de erfgoedsector geven vergelijkbare antwoorden als respondenten binnen de erfgoedsector. Voor deze doelgroep zijn ook de financiële middelen het belangrijkste, zowel structurele middelen (20) als middelen voor projecten (16). Verder worden ook vaak meer kennisdeling over hoe erfgoed meegenomen kan worden in ruimtelijke projecten/plannen (17) en het breed delen van goede enthousiasmerende voorbeelden (18) genoemd.

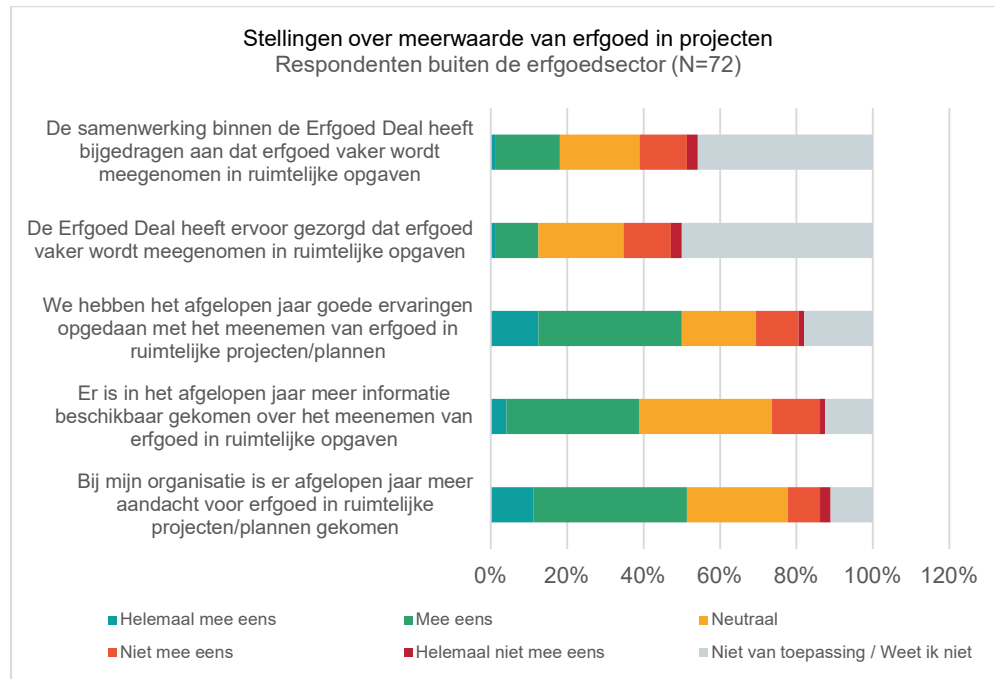
In **Error! Reference source not found.** zijn de resultaten van diverse stellingen weergegeven die aan de respondenten buiten de erfgoedsector zijn voorgelegd over de meerwaarde van het meenemen van erfgoed in ruimtelijke projecten/plannen. In deze stellingen, geeft ongeveer de helft van de respondenten aan dat bij zijn of haar organisatie de afgelopen jaren meer aandacht voor erfgoed in ruimtelijke projecten/plannen is gekomen. Ook geeft de helft van de respondenten aan dat goede ervaringen zijn opgedaan met het meenemen van erfgoed in ruimtelijke projecten/plannen. De percentages van respondenten die het eens zijn met de stellingen ligt lager buiten de erfgoedsector dan binnen de erfgoedsector.

²⁸ 4 respondenten buiten de erfgoedsector hebben vraag 39 niet ingevuld.

²⁹ In de enquête betreft dit vraag 40.

Aan alle respondenten (dus zowel degene met als zonder ervaring met de Erfgoed Deal) zijn stellingen voorgelegd over de meerwaarde van erfgoed in projecten buiten de erfgoedsector. Uit de enquête blijkt dat minder dan 20% van de respondenten buiten de erfgoedsector vindt dat de samenwerking binnen de Erfgoed Deal eraan bijgedragen dat erfgoed vaker wordt meegenomen in ruimtelijke transitieopgaven en dat de Erfgoed Deal ervoor heeft gezorgd dat erfgoed vaker wordt meegenomen in ruimtelijke transitieopgaven. Dit percentage ligt duidelijk lager dan binnen de erfgoedsector. Op basis daarvan zijn de evaluatoren van mening dat de meerwaarde van de Erfgoed Deal voor het meenemen van erfgoed bij ruimtelijke transitieopgaven meer wordt gezien door respondenten binnen de erfgoedsector dan daarbuiten.

Figuur 5.5 Stellingen over de meerwaarde van erfgoed in projecten buiten de erfgoedsector. (Q42).³⁰

Verschillen in projecten met en zonder Erfgoed Deal

In de enquête is op verschillende wijzen³¹ gevraagd naar verschillen in de uitvoering tussen projecten met en zonder de Erfgoed Deal. De antwoorden op deze vragen geven steeds aan dat er een aanzienlijk verschil is op het gebied van het meenemen van cultureel erfgoed bij ruimtelijke transitieopgaven.

In de toelichtingen op de vragen wordt benoemd dat door de financiële bijdrage vanuit de Erfgoed Deal het erfgoedinclusief denken beter borgt, zodat erfgoed op zichzelf als belangrijk thema werd beschouwd binnen het project. Aangegeven wordt bijvoorbeeld dat projecten zonder Erfgoed Deal vaak gericht zijn op restauratie of wensen van de erfgoedinstellingen zelf, terwijl projecten die wel de Erfgoed Deal hebben ontvangen de focus leggen op de maatschappelijke relevantie van erfgoed.

³⁰ 9 respondenten buiten de erfgoedsector hebben vraag 42 niet ingevuld.

³¹ Enquête vragen 24 tot en met 35. In de bijlage zijn de resultaten van deze vragen opgenomen.

Daarnaast wordt benoemd dat er meer partijen betrokken werden bij projecten die gefinancierd werden door de Erfgoed Deal dan projecten die niet gefinancierd werden door de voorwaarde om de Erfgoed Deal financiering te matchen met cofinanciering vanuit gemeente of provincie. Dit werd als positief gezien, bijvoorbeeld omdat vanaf het begin alle betrokkenen actief meedenken hoe erfgoed betrokken kan worden bij maatschappelijke opgaven, maar ook negatief omdat je als partij afhankelijk bent van andere partijen.

Ook wordt aangegeven dat de extra middelen die beschikbaar komen vanuit de Erfgoed Deal ervoor zorgen dat de erkenning en de status van het project vergroot wordt. Er wordt aangegeven dat dankzij de bijdrage van de Erfgoed Deal het beter is gelukt om erfgoed inclusief te ontwerpen en realiseren. Ook waren sommige projectonderdelen anders niet of niet op hetzelfde tempo tot uitvoering gekomen. Vooral de integrale benadering van de Erfgoed Deal werd hierin gezien als meerwaarde, ook omdat er meer bewustzijn voor is vanuit de omgeving. Om ruimtelijke transitieopgaven te realiseren en daarbij een rol voor erfgoed te kunnen garanderen, wordt de Erfgoed Deal als een goed instrument gezien dat iets toevoegt ten opzichte van sectoraal georganiseerde financieringsbronnen. Aangegeven wordt ook dat er in Erfgoed projecten meer aandacht voor kennisuitwisseling en bewustzijn creëren was.

5.2.2 *Bevindingen uit interviews*

De interviews die gevoerd zijn met betrokkenen van de Erfgoed Deal en projecten die een aanvraag hebben ingediend bevestigen het beeld wat uit de enquête komt.

Dankzij de Erfgoed Deal speelt erfgoed een actieve rol in ruimtelijke transitieopgaven. De Erfgoed Deal heeft laten zien hoe erfgoed en nieuwe ontwikkelingen hand in hand kunnen gaan. Erfgoed Deal-projecten zijn concrete voorbeelden van hoe erfgoed kan bijdragen aan bredere maatschappelijke thema's, zoals biodiversiteit en natuurbeheer. Hierbij wordt niet alleen de culturele waarde van erfgoed benadrukt, maar ook de maatschappelijke waarde van erfgoed. In plaats van erfgoed als een obstakel te zien, wordt erfgoed steeds meer benaderd als een kans en wordt erfgoed inclusief denken gestimuleerd. Dit wordt bijvoorbeeld zichtbaar bij de herinrichting van het station in Kampen, waar cultuurhistorische elementen werden verwerkt in een nieuw ontwerp, wat leidde tot een prettiger en betekenisvoller openbaar gebied. Door erfgoed te integreren in ruimtelijke veranderingen, wordt niet alleen het verleden bewaard, maar wordt ook de ruimtelijke kwaliteit versterkt.

De financiering via de Erfgoed Deal zorgde ervoor dat erfgoed een prominente(re) plek krijgt in projecten en dat projecten tot uitvoering kunnen worden gebracht en concrete resultaten opleveren. Het programmabureau speelt een sleutelrol door als centrale speler te zorgen dat alle betrokken partijen goed met elkaar communiceren. Vooral de netwerkbenadering en het buddysysteem (waarbij projectaanvragers begeleid worden door leden van het programmabureau bij het indienen van een aanvraag) worden als positief benoemd. Doordat betrokkenen kennis en ervaringen konden delen werd de effectiviteit van projecten vergroot.

De geïnterviewden geven aan dat erfgoed steeds meer wordt gezien als een verbindende kracht tussen verschillende ruimtelijke transitieopgaven, zoals klimaatadaptatie, waterbeheer en landbouw. Sectoroverstijgende samenwerking zorgt ervoor dat erfgoed gekoppeld wordt aan andere sectoren. De betrokkenheid van de Unie van Waterschappen zorgt ervoor dat erfgoed een plek krijgt in klimaatadaptatie en duurzaam waterbeheer, wat essentieel is voor

de integratie van erfgoed in bredere ruimtelijke ontwikkelingen. De watersector is steeds meer geïnteresseerd in erfgoed, vooral wat betreft de ontwikkeling van historische systemen en waterbeheer. Hoewel natuur, landschap en erfgoed als een geïntegreerd geheel worden gezien, is de samenwerking tussen de natuursector en erfgoed niet altijd vanzelfsprekend. Er is behoefte aan een bredere benadering die natuur en erfgoed gezamenlijk in ruimte en beleid integreert. Daarbij werd bijvoorbeeld benoemd dat de landbouwsector miste in de Erfgoed Deal, terwijl er veel kansen zijn om erfgoed te verbinden met duurzame landbouw en natuurbehoud. Het is echter moeilijk om de landbouwsector daadwerkelijk om tafel te krijgen. Voor de landbouwsector is erfgoed geen prioriteit en er zijn geen voldoende financiële prikkels om de landbouwsector te interesseren voor de Erfgoed Deal.

Een ander belangrijk punt wat naar voren komt uit de interviews is het gebrek aan capaciteit bij gemeenten. De geïnterviewden geven aan dat er onvoldoende capaciteit bij gemeenten is om erfgoed te betrekken in ruimtelijke projecten. De hoge druk op gemeenten zorgt ervoor dat ze zich richten op kwesties die in hun ogen urgenter zijn dan erfgoed.

5.3 Erfgoed als inspiratie voor andere projecten

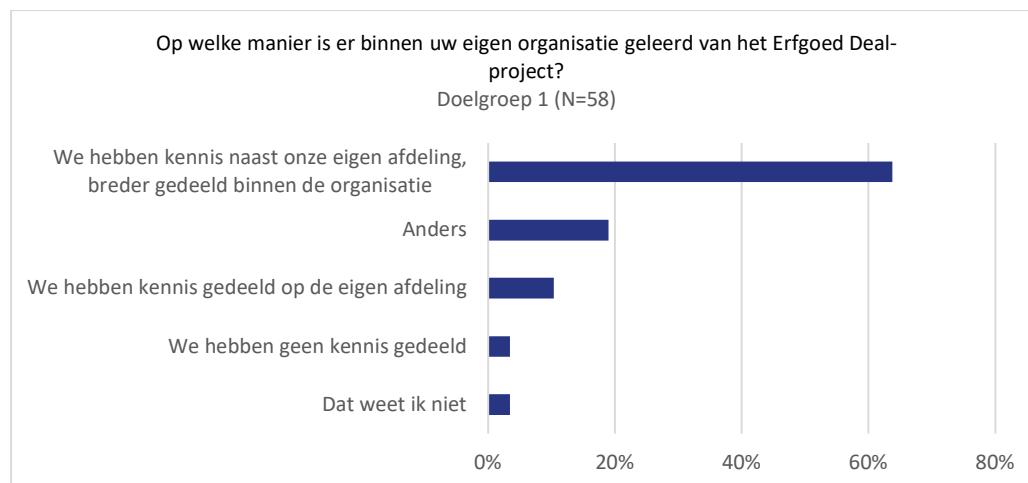
5.3.1 *Bevindingen vanuit de enquête*

De inspiratie van erfgoed voor andere projecten kan op verschillende wijzen plaatsvinden. Enerzijds kan er direct binnen de organisatie geleerd worden van de resultaten van projecten, anderzijds kan er geleerd worden van voorbeeldprojecten bijvoorbeeld van de website.

Leren binnen de eigen organisatie

In de enquête is gevraagd aan respondenten die een financiering vanuit de Erfgoed Deal hebben ontvangen op welke wijze er binnen de eigen organisatie geleerd is van het Erfgoed Deal project. Ruim 60% van de respondenten geeft hierbij aan dat zij de kennis naast de eigen afdeling breder gedeeld hebben binnen de organisatie. Ongeveer een vijfde (ca. 20%) geeft aan dat de kennis op andere wijze gedeeld is. Als toelichting wordt hierbij gegeven dat er gebruik wordt gemaakt van bestaande structuren (bijv. een kennisplein), maar ook dat het project nog maar net gestart is en dat er alleen nog maar plannen voor kennisdeling zijn.

Figuur 5.6 Leren van Erfgoed Deal-projecten (Q38)³²

Leren vanuit de leeromgeving

Communicatiemiddelen, zoals podcasts, webinars en een website zorgen voor zichtbaarheid van erfgoedprojecten en kennisdeling (zie ook hoofdstuk 4). In de interviews is dieper ingegaan op leren vanuit de leeromgeving.

De Erfgoed Deal heeft de afgelopen jaren steeds meer naamsbekendheid gekregen. De Erfgoed Deal is een merknaam geworden die gemeenten en provincies graag willen binnenhalen. Deze bekendheid is vooral binnen de erfgoedsector aanwezig. Uit meerdere enquêtesvragen blijkt dat de Erfgoed Deal binnen de erfgoedsector veel bekendheid heeft en positief wordt ontvangen. Echter buiten de erfgoedsector is de Erfgoed Deal minder bekend. Gemiddeld beoordelen de respondenten uit de erfgoedsector hoger op stellingen, zoals 'De Erfgoed Deal heeft ervoor gezorgd dat erfgoed vaker wordt meegenomen in ruimtelijke transitieopgaven'. Dit beeld wordt bevestigd in de interviews. Uit de interviews blijkt dat de Erfgoed Deal minder bekend is vooral bij gemeentelijke en provinciale ambtenaren uit het ruimtelijk domein. Er is beperkte kennis over de mogelijkheden die Erfgoed Deal biedt, wat leidt tot een lage participatie van andere ruimtelijke sectoren.

³² 7 respondenten hebben vraag 38 niet ingevuld

6 Erfgoed Deal naar de toekomst

Dit hoofdstuk gaat in op de toekomstige behoeften vanuit het veld om erfgoed te koppelen aan ruimtelijke transitieopgaven. Dit wordt gedaan vanuit de enquête (paragraaf 6.1.1) en de interviews (paragraaf 6.1.2).

6.1.1 Vanuit de enquête

De meeste respondenten geven aan dat zij vooral meer willen leren over de mogelijke combinaties van erfgoed met ruimtelijke transitieopgaven (55%) en het optimale proces om erfgoed mee te nemen in ruimtelijke transitieopgaven (46%). Ook over manieren om mensen enthousiast te maken over erfgoed en op projectniveau meer informatie krijgen over succesvolle uitvoering scoren relatief hoog (respectievelijk 42% en 40% van de respondenten). Bij de categorie anders namelijk wordt onder andere gezegd dat men wil leren over coalitievorming en samenwerking met partners en over de sociaal maatschappelijke impact van het meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven.

Figuur 6.1 Leerbehoeften. Meerdere antwoorden mogelijk. (Q45).³³

Vooraf de website met goede voorbeelden wordt genoemd als medium waar de informatie gedeeld zou kunnen worden in de toekomst (59% van de respondenten), ook online seminars worden veel genoemd als wijze waarop geleerd kan worden (47% van de respondenten). Onderstaande figuur geeft de verdeling van de antwoorden op deze vraag weer.

³³ 41 respondenten hebben vraag 45 niet ingevuld.

Figuur 6.2 Manier van leren in het vervolg. Meerdere antwoorden mogelijk. (Q46)³⁴

Op de vraag wat er nodig is om de opname van cultureel erfgoed in de toekomst verder te borgen³⁵ of te versterken bij ruimtelijke transitieopgaven worden een aantal thema's vaker genoemd. Deze thema's zijn bewustwording, geld, capaciteit, goede voorbeelden en (bestuurlijke) aandacht. Daarnaast wordt ook meermaals benoemd dat het programma Erfgoed Deal moet worden voortgezet om het belang van erfgoed in ruimtelijke ontwikkelingen te borgen.

6.1.2 Vanuit de interviews

Betrekken erfgoed bij ruimtelijke transitieopgaven

Tijdens interviews met verschillende betrokkenen zijn we dieper ingegaan op de behoeften vanuit het veld voor het betrekken van erfgoed bij ruimtelijke transitieopgaven in de toekomst.

De financiering en de borging van kennis van de Erfgoed Deal zijn op dit moment voornamelijk belegd bij het ministerie van OCW. Andere departementen, zoals het ministerie van LVVN en I&W, hebben de Erfgoed Deal ondertekend, maar zijn in de financiering en de uitvoering van het programma beperkt betrokken geven een aantal geïnterviewden aan. Hierdoor voelen het ministerie van OCW en de RCE in de ogen van deze betrokkenen het meeste eigenaarschap over de Erfgoed Deal. Voor een eventuele voortzetting van het programma kan dat een probleem zijn als er beperkt gedeeld eigenaarschap wordt gevoeld op rijksniveau, omdat het dan afhankelijk is van de betrokkenheid van het ministerie van OCW of de financiering en kennis behouden blijven.

Het blijkt uit de interviews en de gesprekken met het programmabureau dat de successen van de Erfgoed Deal op provinciaal niveau wel worden gezien. Er wordt door verschillende provincies aangegeven dat zij nadenken over een subsidieregeling die gestoeld is op de ervaringen

³⁴ 46 respondenten hebben vraag 46 niet beantwoord

³⁵ Dit betreft vraag 47 in de enquête

van de Erfgoed Deal. Voor de provincies ligt hierbij de uitdaging om naast de erfgoedsector ook andere partijen zoals lokale overheden en projectontwikkelaars uit te dagen om bij te dragen aan de ambities. Op dit moment wordt aangegeven dat de bekendheid van de Erfgoed Deal en veel projecten nog binnen de erfgoedwereld blijft.

Kennisdeling over voorbeeldprojecten is een van de kernwaarden van de Erfgoed Deal. Betrokkenen geven aan dat het belangrijk is dat het kennisdossier dat de afgelopen jaren is opgebouwd structureel geborgd wordt. Geïnterviewden geven bijvoorbeeld aan dat de kennis geborgd kan worden in een handreiking die aangeboden kan worden aan andere ministeries of in een kennisbank. Nagedacht kan bijvoorbeeld worden over het organiseren van een afsluitend symposium of een nieuwe reeks van webinars.

Ook blijkt uit interviews met betrokkenen dat sommige onderwerpen en thema's gemist worden bij de Erfgoed Deal. Zo is er volgens hen beperkte aandacht geweest in de projecten voor erfgoed in duurzame landbouw en natuur. Het programmabureau geeft hierbij aan dat zij graag meer van dergelijke projecten in het portfolio gehad hadden, maar dat deze projecten helaas niet hebben ingediend. Ook geven de geïnterviewden aan dat er onvoldoende focus is op 'typische' erfgoedprojecten zoals kastelen of landgoederen, omdat deze vaak buiten de reikwijdte van de Erfgoed Deal vallen en niet binnen de grote thema's passen. Het programmabureau geeft hierbij aan dat er wel een aantal van deze projecten in het portfolio zitten, maar dat er ook gericht gezocht is naar experimentele projecten.

De belanghebbenden gaven ook een aantal punten mee die niet of in mindere mate hebben bijgedragen aan het versterken van cultureel erfgoed richting de toekomst. De focus op opschaling van succesvolle Erfgoed Deal-projecten was volgens hen beperkt. Het was onduidelijk hoe succesvolle lokale initiatieven, zoals de herbestemming van een wijk, op andere plekken of grotere ruimtelijke transitieopgaven konden worden overgenomen. Hier zou nog meer aandacht voor kunnen zijn.

Kennisdeling en communicatie

Daarnaast worden in de interviews activiteiten genoemd die richting de toekomst kunnen bijdragen aan het versterken van cultureel erfgoed bij ruimtelijke transitieopgaven. De kennisdeling via communicatiekanalen zoals de website, podcasts en webinars van de Erfgoed Deal kunnen verder bijdragen aan het vergroten van het bewustzijn over erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven. Deze kanalen kunnen ook in de toekomst concrete voorbeelden geven over hoe erfgoed kan bijdragen aan duurzame ontwikkelingen.

Doorkijk naar de inzet van het instrument naar de toekomst

Veel belanghebbenden uiten hun zorgen over het aflopen van de Erfgoed Deal eind 2025. Er is bezorgdheid dat het aflopen van financiële steun voor projecten kan leiden tot het verlies van de kennis en energie die de Erfgoed Deal heeft opgebouwd. Hoewel mensen blijven bijdragen aan het meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven, is het zonder financiële prikkels moeilijk om de gewenste vooruitgang te boeken. Daarnaast benoemen de belanghebbenden dat de Erfgoed Deal een sterke merknaam heeft opgebouwd die behouden moet worden om verder te kunnen bouwen. De Erfgoed Deal heeft geholpen de erfgoedsector te verenigen, en het beëindigen ervan kan leiden tot een terugkeer naar een gefragmenteerd veld van losse organisaties. Er is een wens onder de belanghebbenden om het merk Erfgoed Deal in stand te houden en mogelijk te integreren met andere programma's of behoeften om

de samenwerking voort te zetten. Steeds meer projecten laten zien dat erfgoed niet een last is, maar een kans. Die positionering in ruimtelijke transitieopgaven is cruciaal voor de toekomst. De Erfgoed Deal heeft bewezen te werken, zelfs met beperkte middelen, en zorgde voor de activatie van projecten. Het zou zonde zijn als dit verdwijnt zonder een afhechtingsplan.

7 Conclusies en aanbevelingen

7.1 Conclusies

Op basis van het bovenstaande kunnen de twee hoofdonderzoeksvragen als volgt beantwoord worden:

1. In hoeverre heeft de Erfgoed Deal als instrument bijgedragen aan de versterking van cultureel erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven?

Er is een toename zichtbaar in de mate waarin erfgoed wordt betrokken bij ruimtelijke transitieopgaven in de periode dat de Erfgoed Deal is ingezet als instrument. De Erfgoed Deal heeft hier op positieve wijze aan bijgedragen, maar is niet alleen verantwoordelijk voor deze toename. Beseft moet worden dat de Erfgoed Deal de afgelopen jaren niet op zichzelf stond, maar dat door het Ministerie van OCW, door provincies en andere actoren al lange tijd en met verschillende instrumenten wordt ingezet op het betrekken van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven met verschillende instrumenten.

De Erfgoed Deal draagt op verschillende wijzen bij aan de versterking van cultureel erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven. Als eerste zorgt de samenwerking binnen het programma met de partnerbenadering voor borging binnen verschillende organisaties. Ondanks dat hier wellicht meer resultaat behaald had kunnen worden bij het uitdragen van de resultaten binnen de organisaties, heeft de betrokkenheid van de partnerorganisaties wel gezorgd voor draagvlak. Daarnaast zijn er kansrijke innovatieprojecten voor het portfolio geselecteerd en gefinancierd via een decentralisatie-uitkering. Dit heeft ervoor gezorgd dat innovatieve projecten samen met de partners konden worden uitgevoerd. Een aantal projecten had zonder de Erfgoed Deal niet of niet op dezelfde wijze uitgevoerd kunnen worden. De Erfgoed Deal heeft daarnaast een rol gespeeld in het vergroten van de samenwerking en kennisuitwisseling tussen de partijen in de uitvoering van projecten. De decentralisatie-uitkering zorgde voor de nodige flexibiliteit en maatwerk binnen de projecten. Ten derde heeft de Erfgoed Deal als financieringsinstrument gezorgd voor meer integrale samenwerking en een vliegwieleffect, doordat ook andere partners meedachten en financierden. Als laatste zijn de resultaten van deze projecten richting het bredere publiek zowel binnen als buiten de erfgoedsector uitgedragen via de leeromgeving. De verschillende communicatie uitingen werden goed gewaardeerd en ook buiten de erfgoedsector (architecten, beleidsambtenaren RO en economie, medewerkers van waterschappen, etc.) zijn de uitingen bekend. Hierdoor is het merk Erfgoed Deal steeds bekender geworden en heeft het programma bijgedragen aan een bredere borging van erfgoed, ook buiten de erfgoedsector.

In zijn algemeenheid concluderen de evaluatoren dat de decentralisatie-uitkering zowel voor als nadelen heeft. Voordelen betreffen de vrijheid die projectaanvragers hebben om innovatieve projecten op flexibele wijze te ontwikkelen, het verlagen van de administratieve lasten en het vertrouwen wat gegeven wordt aan de aanvragers. Nadelen zijn echter dat moeilijker bij te sturen is op beleidsdoelen, dat afspraken (bijvoorbeeld op het gebied van communicatie) moeilijker afdwingbaar zijn en dat door het ontbreken van verantwoordingsinformatie monitoring bemoeilijkt. Ook kan door het gebrek aan middelen bij decentrale overheden willekeur

ontstaan in projecten die tot uitvoering gebracht kunnen worden. Voor eventuele vergelijkbare programma's is het daarom de aanbeveling om deze voor- en nadelen altijd goed tegen elkaar af te wegen.

2. Wat is er nodig om de opname van cultureel erfgoed in de toekomst verder te borgen?

Het meenemen van erfgoed in de ruimtelijke transitieopgaven is nog steeds niet altijd vanzelfsprekend. Er blijft behoefte aan goede voorbeelden over de wijze waarop erfgoed gecombineerd kan worden met ruimtelijke transitieopgaven. Om de opname van erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven in de toekomst verder te borgen zijn bewustwording, geld, capaciteit, goede voorbeelden en (bestuurlijke) aandacht belangrijke thema's. Het samenwerken met partijen, het verkrijgen van financiering en het hebben van goede voorbeelden blijft dan ook een uitdaging voor de toekomst. Het is hierbij belangrijk dat de samenwerking en inzichten vanuit de Erfgoed Deal niet verloren gaan, maar voor de lange termijn geborgd worden door de opschaalbaarheid van voorbeeldprojecten te vergroten.

7.2 Aanbevelingen

Vanuit de bevindingen en de hoofdconclusies volgen de volgende aanbevelingen:

1. Zorg voor een afhechtingsplan en capaciteit om dit ook uit te voeren

Het werk is nog niet klaar. Het ontmantelen van het programmabureau terwijl zij net de laatste ronde aan projecten hebben goedgekeurd zorgt voor ondoelmatige inzet van de middelen. Immers, de goede voorbeelden en lessen die geleerd worden, kunnen dan niet meer gedeeld worden in het veld. Het is daarom belangrijk om een afhechtingsplan op te stellen, waarin wordt beschreven wat er met de kennis gebeurt en hoe verantwoordelijkheden in de toekomst belegd worden. Dit helpt om het programma zorgvuldig en strategisch af te ronden.

Suggesties vanuit de evaluatoren voor de inhoud van een dergelijk afhechtingsplan zijn als volgt:

- Beschrijving van doel van het afhechtingsplan en bereikte resultaten van het programma;
- Overzicht van de status van lopende en afgeronde projecten;
- Communicatie: interne en externe communicatie over de afronding voor de verschillende doelgroepen, afscheidsevenement(en), publicaties en nieuwsbrieven;
- Beschrijving van kennisborging: hoe en aan wie wordt de kennis overgedragen (bijvoorbeeld partners, opvolgende/aanpalende programma's, gezamenlijke projecten), wat zijn de verantwoordelijkheden, door wie wordt dit geborgd en hoe is de overdracht geregeld;
- Organisatorische afhechting: hoe worden de taken afgebouwd, welke taken blijven bestaan en hoe wordt de governance afgebouwd of omgevormd;
- Planning: wanneer gebeurt wat en door wie.

2. Zorg dat de kennis van de Erfgoed Deal niet verloren gaat

Het programma Erfgoed Deal loopt in zijn huidige vorm eind 2025 af. Op dat moment zijn een groot deel van de projecten binnen de Erfgoed Deal nog in uitvoering en worden nog in uitvoering genomen. De laatste projecten worden namelijk pas in de loop van dit jaar geselecteerd. Het idee en de meerwaarde van de Erfgoed Deal is dat, naast de projectuitvoering, de erva-

ringen vanuit deze projecten breed gedeeld worden om een beweging op gang te brengen dat erfgoed als vanzelfsprekend wordt meegenomen in ruimtelijke transitieopgaven. Hiervoor worden afspraken gemaakt met de projectindieners over het delen van kennis onder andere via de leeromgeving. Het lijkt de evaluatoren niet efficiënt om de ervaringen van projecten die op dit moment worden uitgevoerd, of in uitvoering genomen worden, niet meer mee te nemen in deze leeromgeving.

Om de opgedane kennis te borgen doen de evaluatoren de volgende suggesties:

- Zet de leeromgeving ook de komende vijf jaar (gemiddelde looptijd voor ruimtelijke ontwikkelingen) nog in om de opgedane kennis en ervaringen vanuit de projecten met het brede publiek te delen;
- Ga hierbij ook in op hoe projecten opgeschaald kunnen worden naar andere gebieden en projecten;
- Zorg voor voldoende capaciteit om te zorgen dat communicatie en het delen van kennis op eenduidige wijze plaatsvindt;
- Spreek de partners aan op hun rol binnen de Erfgoed Deal in de communicatie richting hun achterban;
- Zet binnen deze leeromgeving ook in op sectoren buiten de erfgoedsector om de kennisbasis hier verder te vergroten;
- Focus op het beschikbaar houden van de website en op het geven van webinars. Zij worden bij de doelgroepen (zowel binnen als buiten de erfgoedsector) gewaardeerd.

3. Behoud en versterk de partnersamenwerking

De Erfgoed Deal heeft geholpen om de partners binnen en buiten het erfgoedveld verder te verenigen. Zorg ervoor dat de samenwerking ook na afloop van het programma blijft bestaan en eventueel verder wordt uitgebouwd om zo verder te werken aan de ambities.

Suggesties om dit te bewerkstelligen zijn:

- Zorg voor borging van de partnerstructuur om resultaten op het gebied van het meenemen van erfgoed in ruimtelijke transitieopgave te bespreken, zet hierbij ook in op de meerwaarde van het meenemen in strategisch beleid voor de partners;
- Bezie of ook natuurorganisaties (beter) betrokken kunnen worden. Er wordt in de evaluatie aangegeven dat hier nog kansen liggen;
- Bezie samen met de partners wat de ambitie en plannen zijn van deze partnerstructuur. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het identificeren van mogelijkheden om projecten te financieren en de mogelijkheden om als partners als ambassadeurs op te treden;
- Maak samen met de partners een actieplan waaraan partners financieel of in-kind kunnen bijdragen;
- Behoud de merknaam Erfgoed Deal om het actieplan verder vorm te geven als herkenbare entiteit.

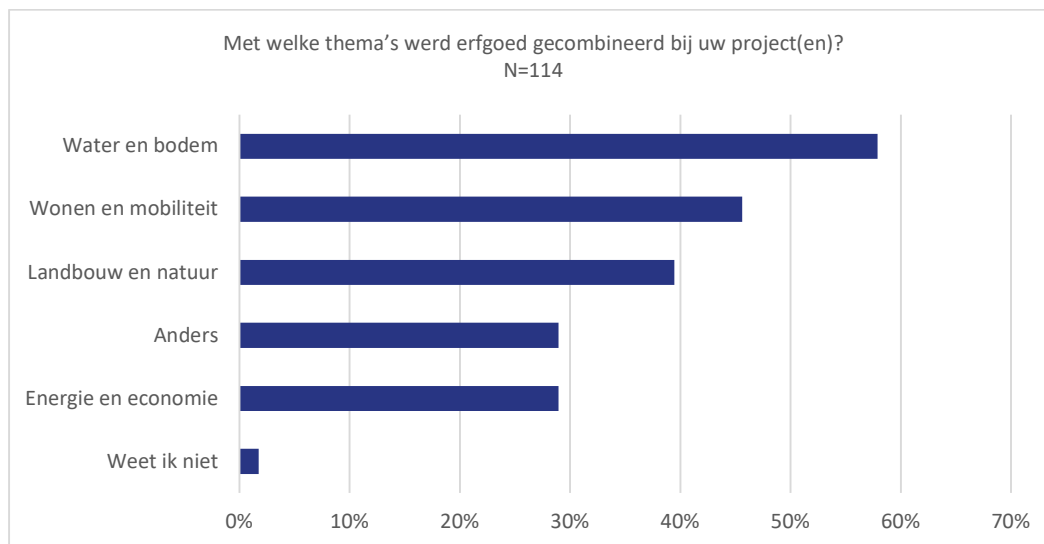
Bijlagen

Bijlage A: Lijst van geïnterviewde personen

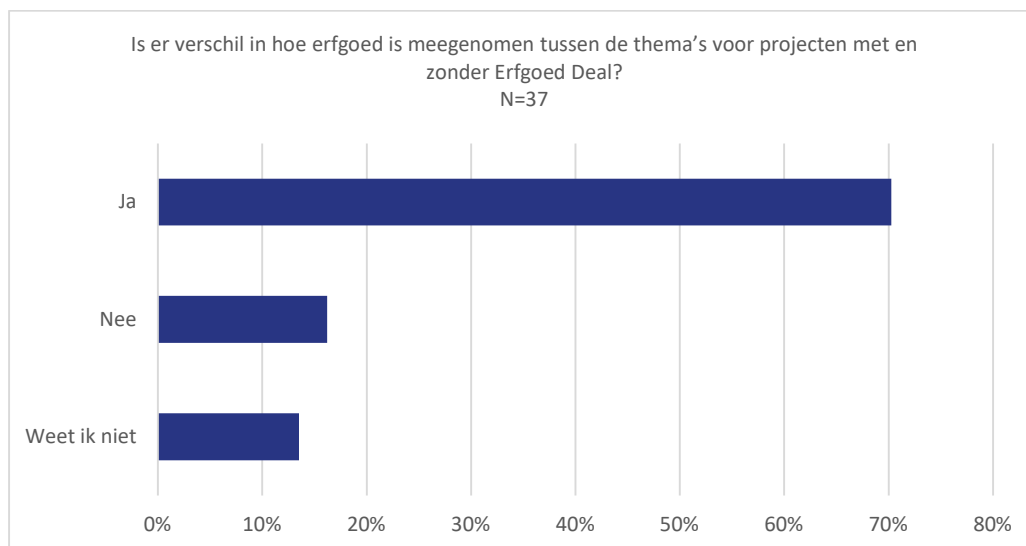
Organisatie	Naam
Ministerie van OCW	Ingwer Walsweer
Ministerie van OCW	Christien Dijcks
Ministerie van OCW	Bianca van den Berg
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed	Hans-Lars Boetes
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed	Arjan de Zeeuw
Programmabureau Erfgoed Deal	Jephta Dullaart
Stuurgroep Erfgoed Deal	Mirjam Wulfse
Architect	Floris Alkemade
Interprovinciaal Overleg (IPO)	Gert Harm ten Bolscher
Interprovinciaal Overleg (IPO)	Floor van Spaendonck
Federatie Grote Monumentengemeenten (FGM)	Monique Schuttenbeld
Federatie Instandhouding Monumenten (FIM)	Eefje van Duin
Federatie Instandhouding Monumenten (FIM)	Martine van Lier
Federatie Ruimtelijke Kwaliteit	Mariëlle Hoefsloot
Gemeente Nieuwegein - project Scholen	Remko de Jong
Gemeente Nieuwegein - project Scholen	Chris Schuckman
Gemeente Rotterdam - project Hofbogen	Michel de la Vieter
Gemeente Utrecht - project Rijnenburg	Erik Graafstal
Gemeente Wageningen - project Julianastraat	Court Haegens
Landschapsarchitect	Berno Strootman
LandschappenNL	Gerrit Jan van Herwaarden
Ministerie van I&W	Ruud Verschuur
Ministerie van VRO	Diana Balster
Ministerie van VRO	Errik Buursink
Natuurmonumenten	Michiel Purmer
Provincie Utrecht - project Hoornwerk Grebbedijk	Rianne Pot
Staatsbosbeheer	An van Veen
Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) / Federatie Grote Monumentengemeenten (FGM)	Natasja Groothuismink
Unie van Waterschappen	Marianne Poissonier
Universiteit Tilburg	Joks Janssen
Waterschap Aa en Maas - project Peelkanalen	Anne-Hendrike Schuurman
Waterschap Vallei en Veluwe - project Hoornwerk Grebbedijk	Nicole Bakkum

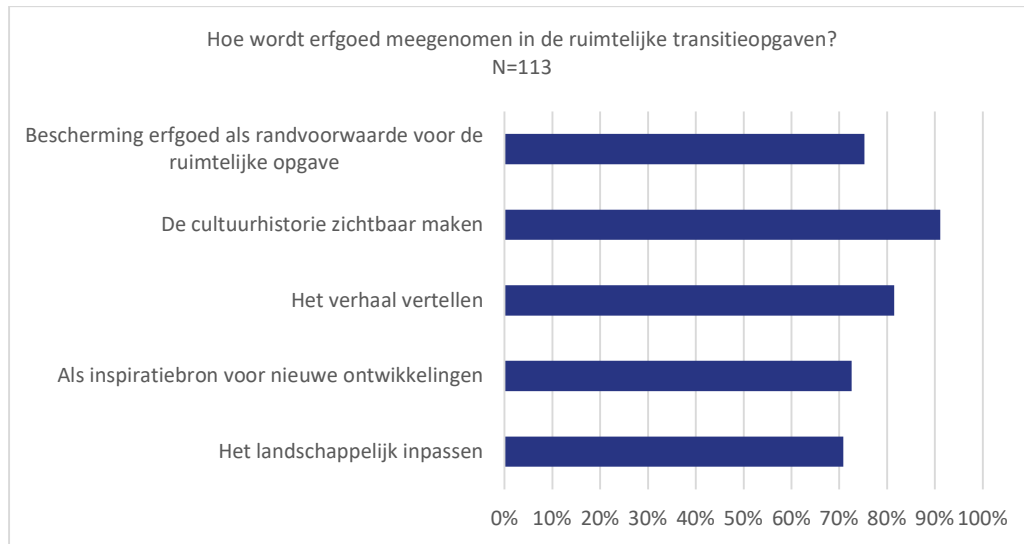
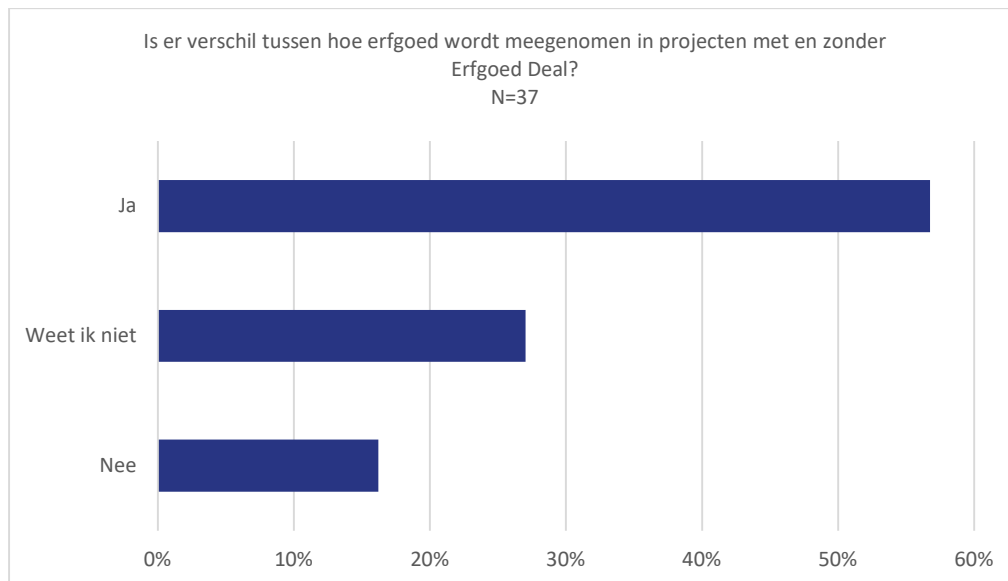
Bijlage B: Resultaten enquêtevragen 25 t/m 34

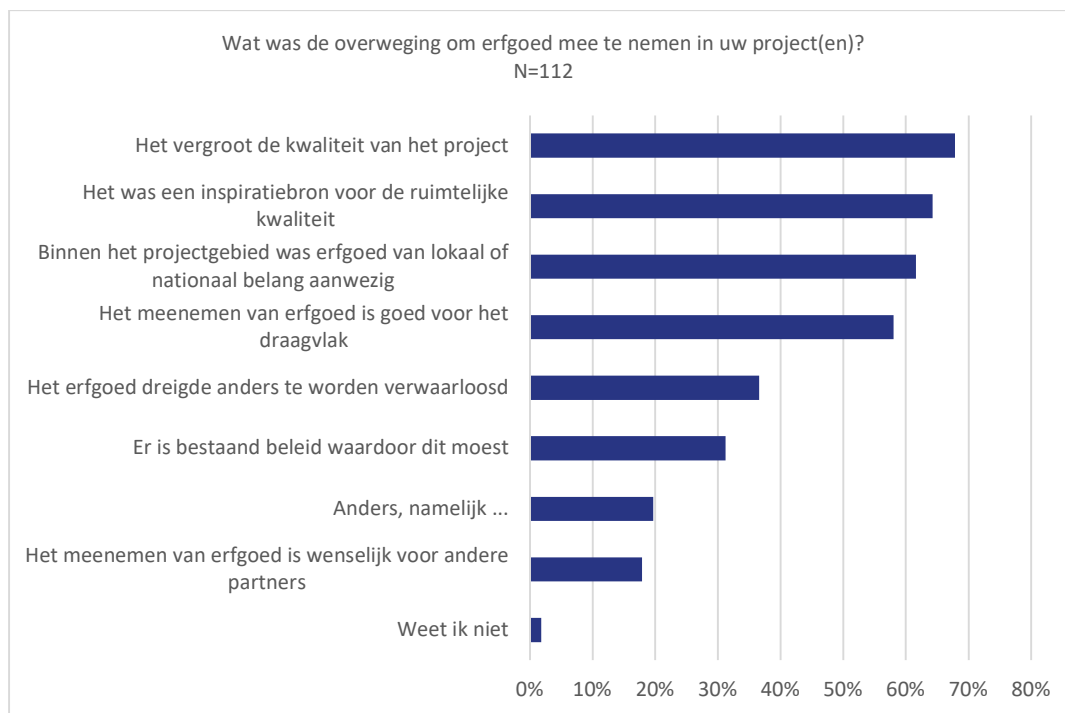
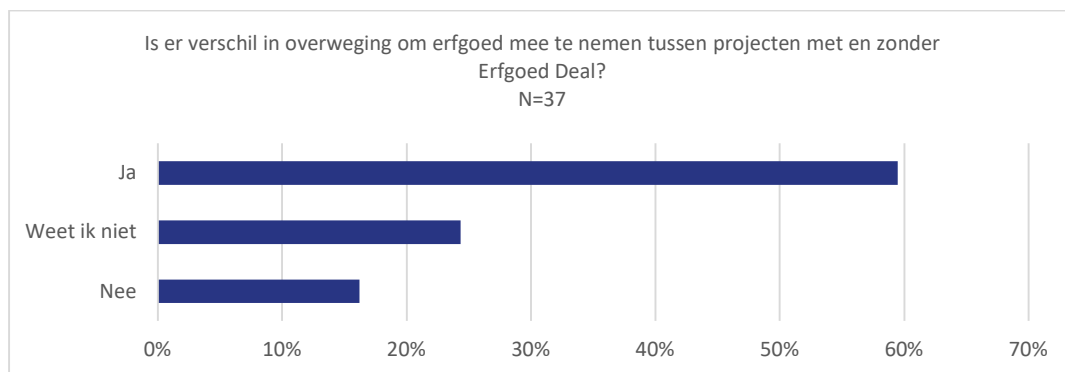
Vraag 24: Thema's waarmee erfgoed worden gecombineerd. Meerdere antwoorden mogelijk.

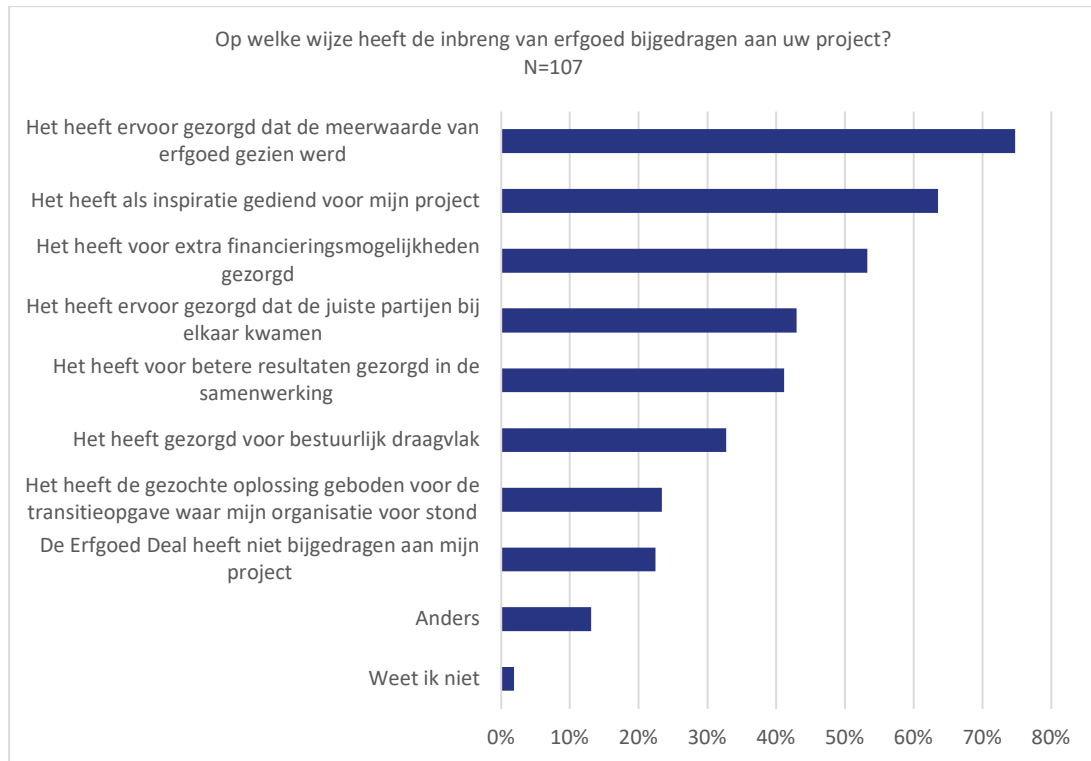
Vraag 25: Verschil in hoe erfgoed wordt meegenomen in thema's.

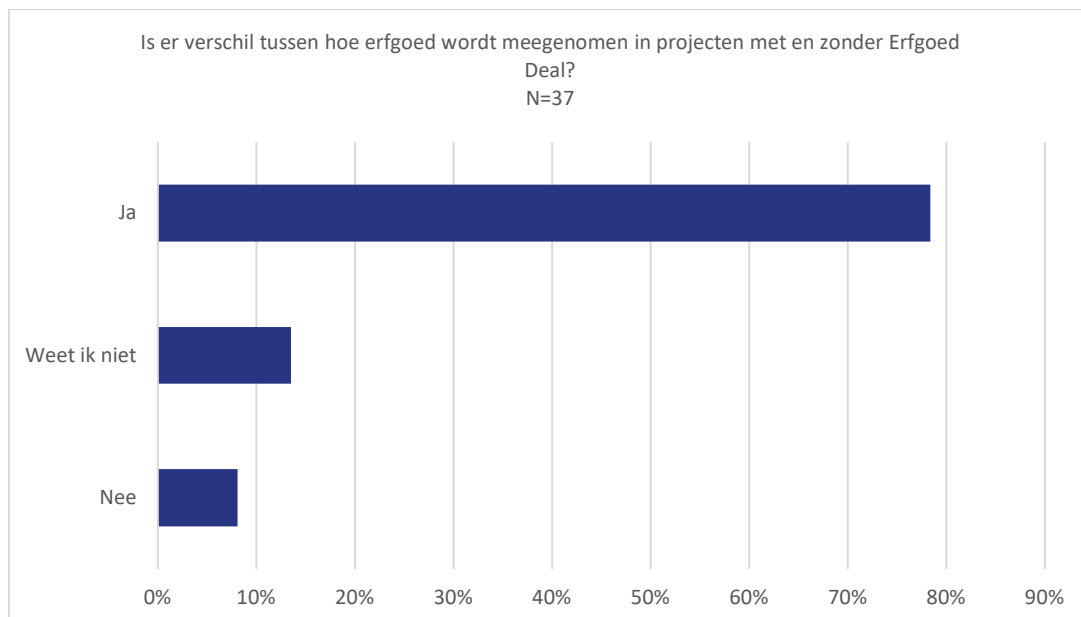
Vraag 27: Erfgoed in ruimtelijke transitieopgaven. Meerdere antwoorden mogelijk.**Vraag 28: Verschil in hoe erfgoed wordt meegenomen in projecten met en zonder Erfgoed Deal**

Vraag 30: Overweging voor meenemen erfgoed in project. Meerdere antwoorden mogelijk.**Vraag 31: Meenemen erfgoed bij verschillende projecten**

Vraag 33: Bijdrage erfgoed aan project. Meerdere antwoorden mogelijk.

Vraag 34: Verschillende manieren hoe erfgoed wordt meegenomen in projecten

Bijlage C: Overzicht toegekende Erfgoed Deal projecten

Thema	Projectnaam	Provincie
Landbouw en natuur	Amsterdam Wetlands	Noord-Holland
	Nieuw Drassig Land	Gelderland
	Belevenisboerderij Schieveen	Zuid-Holland
	Greppelland Fryslân	Friesland
	Middag-Humsterland	Groningen
	Ringwalburg Burgh-Haamstede	Zeeland
	Pionieren in de Peel	Noord-Brabant
Energie en economie	Forteiland Pampus	Noord-Holland
	Meester van der Heijdengroeve	Zeeland
	Waddenkust K(l)eigoed	Friesland
	Du Moment des Monuments	Utrecht
	Kademuren Amsterdam	Noord-Holland
	Molanaars erf Hemmes	Noord-Holland
	Proeftuin Opgewekt	Overijssel
	Slotkwartier Egmond aan den Hoef	Noord-Holland
Warmtetransitie Amersfoortse Binnenstad	Utrecht	
Wonen en mobiliteit	Scholen Nieuwegein	Utrecht
	Stinspark Zwolle	Overijssel
	Stijlicoon Nagele	Flevoland
	Stadshaven Maassluis	Zuid-Holland
	Renaissance Velperweg Arnhem	Gelderland
	Buurtbakens Haarlem	Noord-Holland
	Sluiskwartier Deventer	Overijssel
	Rode Buurt Zaanstad	Noord-Holland
	Hart van Oosterhout	Gelderland
	Archeologie in Rijnenburg	Utrecht

Thema	Projectnaam	Provincie
	Kazernekwartier Venlo	Limburg
	Historische verbindingen Landgoed Eyckenlust	Noord-Brabant
	Buurtschap Hooge Hunze	Groningen
	Di Boneiru, pa Boneiru	Bonaire
Water en bodem	Kasteelpark Weert	Limburg
	VONDST	Gelderland/Zuid-Holland/Drenthe
	Hoomwerk Grebbedijk	Utrecht
	Zitterd Climate Proof	Limburg
	Watermolenlandschappen	Noord-Brabant
	Klimaatrobuuste buitenplaatsen	Utrecht, Zuid-Holland, Gelderland
	Nieuwe Waterwerken Zoutkamp	Groningen
	Beken en Bleken van Losser	Overijssel
	Linielandschap in Dijkversterking Waaldijk	Gelderland, Zuid-Holland
	Awa Pa Kòrsou: water voor Curaçao	Curaçao
	Klimaatbestendige Leidse Binnenstad	Zuid-Holland
	Schans-Buitenwacht Kampen	Overijssel
	Waterharmonica Noorderbos Tilburg	Noord-Brabant
	Klimaatgeraamte Landfront Vlissingen	Zeeland
	ARTIS: ruimte voor water in de stad	Noord-Holland
	Archeologie Singelpark Oldenzaal	Overijssel
Ondersteunende lijnen (2019-2020)	Een Nieuwe Tijd	Gelderland
	Wijkaanpak De Pas	Gelderland
	Campagne Ongezouten (IJsselmeer)	Flevoland, Overijssel, Noord-Holland, Friesland
	Erfgoed Sterren	Overijssel
	Buitengewone Leerstoel	Drenthe

Bijlage D: Casestudies

Toegekende erfgoed projecten

Archeologie in Rijnenburg

Het project Archeologie in Rijnenburg richt zich op het in kaart brengen van archeologisch erfgoed in het nieuw te bouwen Utrechtse stadsdeel Rijnenburg. Dit erfgoed zal volledig meewegen in de ruimtelijke scenario's die zullen worden ontwikkeld voor de toekomstige woningbouwplannen. Het doel van het project is om archeologische vindplaatsen in Rijnenburg vroegtijdig in beeld te brengen, zodat deze samen met het overige erfgoed kunnen bijdragen aan de omgevingskwaliteit van het nieuwe stadsdeel Rijnenburg. De ingepaste archeologie kan een oplossing bieden voor hittestress of fungeren als waterberging, bijvoorbeeld in de vorm van een groen park in Rijnenburg.

De samenwerking binnen dit project omvat marktpartijen in Rijnenburg en kennispartners zoals de Universiteit Utrecht (UU), de Universiteit van Amsterdam (UvA), de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en AORTA. De uitvoering wordt verzorgd door Erfgoed Utrecht, 4D Research Lab UvA, GT Eclipse, Medusa Explorations en Saricon. Een betrokkene geeft aan dat de samenwerking goed is verlopen. Het belang van het vroegtijdig betrekken van archeologie bij dit project is door iedere samenwerkingspartij onderkend.

In het kader van de Erfgoed Deal worden diverse archeologische onderzoeken uitgevoerd, waaronder drone-opnames, geofysisch onderzoek, proefsleuven en de inventarisatie van collecties van vrijetijdsarcheologen. Alle verzamelde informatie wordt geïntegreerd in een geografisch informatiesysteem (GIS). De output van het project omvat het integreren van alle opgedane archeologische kennis in een GIS. Het verwachte resultaat is dat archeologische vindplaatsen in kaart worden gebracht, zodat deze samen met het overige erfgoed kunnen bijdragen aan de omgevingskwaliteit van het nieuwe stadsdeel Rijnenburg.

Dit project laat zien hoe een vroege en integrale benadering van erfgoed in ruimtelijke planvorming bijdraagt aan zowel behoud als vernieuwing. Door tijdig de belangrijkste cultuurhistorische waarden in het gebied te identificeren, kunnen deze actief worden meegenomen in het ontwerp- en besluitvormingsproces. Zo worden kostbare en tijdrovende opgravingen in een later stadium voorkomen, terwijl waardevol archeologisch erfgoed behouden blijft voor toekomstige generaties – generaties die mogelijk andere onderzoeksvragen en geavanceerdere technieken hebben.

De verbintenis tussen erfgoed en ruimtelijke transitieopgaven levert ook concrete meerwaarde op voor de leefomgeving. In plaats van het erfgoed alleen te documenteren, is gekozen voor een ruimtelijke inpassing: het tracé van een Romeinse rivierbedding vormt nu de basis voor een kronkelend stadspark. Dit park is niet alleen betekenisvol vanuit historisch perspectief, maar draagt ook bij aan klimaatadaptatie door wateropvang bij stortregens en het creëren van groene, koele plekken nabij woningen.

Het project fungeert als inspirerend voorbeeld voor andere ruimtelijke sectoren en gemeenten. De aanpak en resultaten worden actief gedeeld via diverse kanalen: presentaties op vakcongressen zoals de Reuwendagen, de Dag van Rijnenburg en de Dag van de Projectontwikkeling, publicaties in vakbladen als [Archeologie in Nederland en Blauwe Kamer](#), en via de goed-

bezochte projectwebsite 'Bouwen met erfgoed'. Deze brede disseminatie stimuleert navolging en bewustwording binnen én buiten de gemeente.

De Erfgoed Deal heeft een doorslaggevende rol gespeeld in het project. De financiële steun en erkenning vanuit het Rijk hebben gezorgd voor een vliegwieleffect, waardoor de archeologische component binnen de gebiedsontwikkeling serieus wordt meegenomen. Zonder deze steun zou archeologisch onderzoek pas over enkele jaren zijn gestart, zou kunnen leiden tot een situatie waarin opgravingen slechts worden gedocumenteerd zonder dat er ruimtelijk rekening mee wordt gehouden. Door de huidige aanpak kan erfgoed daadwerkelijk worden geïntegreerd in de nieuwe ontwikkeling.

Hoorwerk Grebbedijk

Het project Hoorwerk Grebbedijk was volgens de betrokkenen een van de meest sprekende voorbeelden van een project dat aansluit op de doelen en ambities van de Erfgoed Deal. Het valt onder het thema 'Klimaatadaptatie'. Binnen het project zou een dijkversterkingsproject erfgoedinclusief worden gemaakt door het herstel en de gedeeltelijke reconstructie van een historisch hoorwerk. Het Hoorwerk zou fungeren als waterkering in het geval van hoog water. Echter bleek tijdens het uitwerken van de plannen bleek dat de dijken al voldoende sterk waren. Hierdoor viel de koppeling tussen de dijkversterking en de noodzaak voor het herstellen van het Hoorwerk weg. Dit heeft geleid tot het wegvallen van het gedeelte van de financiering vanuit waterveiligheid voor herstel.

Hierna is onderzocht of een alternatief plan met een klein budget haalbaar was, maar dit bleek niet mogelijk. Daarom is op 27 september 2024 tijdens het Bestuurlijk Overleg Grebbedijk besloten om de herstelplannen voor het Hoorwerk te stoppen. Ook de afspraken met en de financiering vanuit de Erfgoed Deal komen hiermee te vervallen. De provincie Utrecht onderzoekt nog hoe de middelen het beste kunnen worden ingezet binnen de bredere gebiedsontwikkeling.

Voordat dit besluit is genomen, was het voor de Erfgoed Deal van belang om met name de participatieve onderdelen te gebruiken als voorbeeld en input voor de leeromgeving. Het voorlopige ontwerp was opgesteld in samenwerking met stakeholders. Daarnaast was er het Dijk Denkertjes programma opgesteld voor basisscholen over het project. Hiervoor werden excursies georganiseerd in samenwerking met Waterschap Vallei en Veluwe. Ook werden in het kader van het project cultuurhistorische ontwerpessies georganiseerd waarbij belanghebbenden en omwonenden mee kunnen denken over de ruimtelijke inpassing van het hoorwerk.

Scholen Nieuwegein

In het kader van het thema 'Stedelijke Groei en Krimp' beslaat dit project een inventarisatie van scholen en schoolcomplexen uit de jaren '70 in de gemeente Nieuwegein. Het project is gericht op instandhouding van jong erfgoed in combinatie met de keuze voor gezondheid en duurzaamheid. De partners binnen dit project zijn de Gemeente Nieuwegein, Bouwstenen voor Sociaal en Ruimte-OK. De uitvoerders zijn bbn Adviseurs, Spring Architecten en twee erfgoeddeskundigen.

Bij elke fase in het project is er een evaluatie en ruimte om het project bij te sturen. Werkzaamheden zullen uitgevoerd worden voor twee schoolcomplexen. Hierbij wordt het behoud

van het oorspronkelijke gebouw als uitgangspunt genomen. Zo wordt er speciale aandacht geschonken aan Post '65 erfgoed. Daarnaast wordt een programma opgezet waarbij de ruimtelijke, maatschappelijke, culturele en historische context van de scholen in Nieuwegein wordt uitgelicht. Het project is gestart in april 2021 en eindigde in juli 2022. In de eerste fase werd onderzoek uitgevoerd naar PO en VO scholen en complexen. In de tweede fase wordt onderzoek uitgevoerd naar herbestemming van de VO scholen en schoolgebouwen. Uit de onderzoeksfases is gebleken dat de school zich zeer goed leent voor vernieuwbouw. De gebruikers van het gebouw konden kiezen voor het ontwerp voor een nieuwbouw en een vernieuwbouwvariant. Er is unaniem gekozen voor het laatste.

Ook het project Scholen in Nieuwegein laat duidelijk zien hoe erfgoed kan bijdragen aan ruimtelijke transitieopgaven. Een van de kernvragen binnen het project was of erfgoedwaarde kon worden ingezet als een haalbaar alternatief voor volledige nieuwbouw van schoolgebouwen. In eerste instantie was de gemeente geneigd om te kiezen voor sloop en herbouw, maar dankzij de financiële en inhoudelijke ondersteuning van de Erfgoed Deal is er een grondige heroverweging uitgevoerd. Dit resulteerde in een keuze voor vernieuwbouw in plaats van volledige sloop. Hierdoor konden waardevolle elementen van bestaande gebouwen behouden blijven, wat niet alleen een kostenbesparend effect had, maar ook bijdroeg aan duurzaam en circulair bouwen.

Met de ondersteuning van de Erfgoed Deal werd een heroverweging mogelijk gemaakt die anders waarschijnlijk niet had plaatsgevonden. Erfgoed werd zo een volwaardige overweging in de besluitvorming, wat leidde tot vernieuwbouw in plaats van sloop. Daarnaast speelde erfgoed een rol in het behouden van wijkidentiteit en sociale cohesie. De flexibiliteit in financiering en de actieve kennisdeling zorgden ervoor dat de impact van het project niet alleen lokaal merkbaar was, maar ook breder kon worden ingezet. Dit project toont aan dat erfgoed niet slechts een obstakel is binnen ruimtelijke transitieopgaven, maar juist een waardevolle bijdrage kan leveren aan duurzame en sociaal verantwoorde stedelijke ontwikkeling.

Afgewezen Erfgoed Deal-projecten

Hofbogen Rotterdam

Het Hofbogenpark in Rotterdam-Noord is een ambitieus project dat het historische Hofbogenviaduct uit 1908 nieuw leven inblaast door het te transformeren tot een groen stadspark. Dit project heeft als doel om de wijk te vergroenen en klimaatadaptief te maken, en tegelijkertijd de sociaal-maatschappelijke behoeften van de bewoners te vervullen. Ondanks de grote potentie en de positieve beoordeling, heeft het project geen bijdrage ontvangen van de Erfgoed Deal vanwege onvoldoende beschikbare middelen.

Het Hofbogenviaduct, een 1,9 kilometer lang spoorwegviaduct dat tot 2010 in gebruik was, is een rijksmonument. De realisatie van het Hofbogenpark beoogt dit viaduct te benutten om Rotterdam-Noord te vergroenen en klimaatadaptief te maken. Het project omvat diverse activiteiten om het Hofbogenpark klimaatadaptief te maken. Dit omvat het aanbrengen van verschillende beplantingssoorten, het installeren van retentiekragen, het aanpassen van het watersysteem en het koppelen van een slimme watermeter om de klimaatadaptatie inzichtelijk te maken. Deze maatregelen zijn bedoeld om hittestress te verminderen, hemelwater op te vangen en de biodiversiteit te bevorderen.

Het Hofbogenpark heeft als doel om de verbindende functie van het Hofbogenviaduct te herstellen en het te transformeren van een barrière in de stad naar een plek van beweging, ontmoeting en verbinding tussen de aangrenzende stadsdelen. Door het viaduct om te vormen tot een stadspark, wordt een nieuwe groene levensader gecreëerd die de leefbaarheid in Rotterdam-Noord aanzienlijk zal verbeteren. Dit is vooral belangrijk omdat ruim driekwart van de woningen in dit gebied geen substantiële buitenruimte heeft.

De communicatie en kennisdeling rondom het Hofbogenpark zijn gericht op zowel het algemene publiek als professionals. Er worden verschillende rondleidingen georganiseerd, gekoppeld aan evenementen zoals de Rotterdamse Dakendagen. Daarnaast worden er publicaties en presentaties verzorgd tijdens het Stadsmakerscongres en de Architectuurmaand Rotterdam. Er wordt ook een boek gepubliceerd over het project en de monitoring van gezond bodemleven op daken.

De herbestemming van het Hofbogenviaduct tot stadspark biedt een oplossing voor de toenemende hittestress en het gebrek aan kwalitatieve buitenruimte in Rotterdam-Noord. Het project draagt bij aan de stedelijke belevingswaarde en verbetert de verbindende functie van het viaduct. Door erfgoed te combineren met klimaatadaptatie en sociaal-maatschappelijke behoeften, ontstaat er een unieke groene levensader die de leefbaarheid en duurzaamheid van de wijk bevordert.

Het project is als gevolg van de afwijzing niet of nauwelijks wezenlijk gewijzigd. Uiteindelijk heeft het project geen financiële bijdrage ontvangen van de Erfgoed Deal. Dit betekende dat er extra financiering moest worden gezocht bij andere subsidieverleners en de gemeente – wat uiteindelijk is gelukt. Een betrokkene geeft aan dat het doorlopen van het aanvraagproces wel de nodige frustratie heeft opgeleverd. Er moest sterk worden geargumenteed vanuit het gedachtegoed van de Erfgoed Deal, wat af en toe leidde tot een geforceerd verhaal. Het bleek lastig om een verhaallijn te formuleren die zowel aansloot bij het project als bij de beleidsdoelstellingen van de Erfgoed Deal. Intern werd het Hofbogenpark gecombineerd met een ander project, wat het traject volgens de betrokkene ook niet ten goede is gekomen. Wel heeft het gedachtegoed van de Erfgoed Deal geholpen om conceptueel meer over het project na te denken. De vernieuwing van destijds – het eerste gebouw met gewapend beton – en de vernieuwing van nu, met name in de omgang met water, zijn elementen die in de huidige plannen behouden zijn gebleven.

Julianastraat Wageningen

Het project in Wageningen richt zich op de renovatie van sociale huurwoningen uit 1915 en de herinrichting van de openbare ruimte. De gemeente, de woonstichting, de erfgoedvereniging en bewoners werken samen om de woningen te behouden en de leefomgeving te verduurzamen. De gemeente heeft 500.000 euro gereserveerd om de omgeving op te knappen, ongeacht of de Erfgoed Deal werd toegekend. Het project beoogt een evenwicht tussen erfgoedbehoud, betaalbaarheid en comfort, maar door financiële beperkingen kon de erfgoedwaarde slechts beperkt worden meegenomen. De middelen van de Erfgoed Deal hadden deze financiële beperkingen moeten dekken.

De gemeente Wageningen heeft tweemaal een aanvraag ingediend voor de Erfgoed Deal (in 2023 en 2024), maar deze werd afgewezen. Een betrokkene veronderstelt dat de aanvraag om meerdere redenen is afgewezen:

- De provincie Gelderland had al veel Erfgoed Deals toegekend gekregen, erfgoed projecten in andere regio's zouden hierdoor voorrang krijgen;
- In het proces werden kleine fouten (zoals een verkeerd vermeld jaartal) streng aangerekend. Het proces werd als ondoorzichtig ervaren. Bij de tweede indiening werd het project anders beoordeeld dan in de eerste ronde, zonder duidelijke uitleg.
- Een vergelijkbaar project werd in Zaandam al uitgevoerd.

De afwijzing heeft geleid tot vertraging en onzekerheid binnen het project. De woningstichting moest haar plannen herzien, en er ontstond discussie tussen betrokken partijen over de financiering van de erfgoedwaarde. De monumentencommissie moet het definitieve plan nog beoordelen, maar zonder extra financiering is het onzeker of de woningen de monumentale status krijgen.

Peelkanalen Deurne

Het project Peelkanalen Deurne richt zich op klimaatadaptatie en erfgoedbehoud in het NOVI-gebied De Peel. De gemeente Deurne en Waterschap Aa en Maas hebben een plan ontwikkeld om historische waterstructuren, zoals het Kanaal van Deurne en de Helenavaart, in te zetten om verdroging van het hoogveengebied tegen te gaan. Tegelijkertijd zou het erfgoed in de regio beter zichtbaar worden door het herstel van historische jaagpaden, bruggen en wick-aansluitingen. Daarnaast speelde brandveiligheid een rol, aangezien de kanalen gebruikt konden worden als watervoorziening bij natuurbranden. Ook recreatie en educatie maakten deel uit van het project, door het herstellen van kades en het plaatsen van informatieborden. De gemeente Deurne wilde bovendien een coördinerende rol op zich nemen en zorgen voor langjarig onderhoud van de herstelde structuren.

Dit was de tweede keer dat Peelkanalen Deurne een aanvraag indiende voor de Erfgoed Deal. Hoewel het project inhoudelijk was verbeterd ten opzichte van de eerste aanvraag, werd het opnieuw afgewezen. De belangrijkste reden hiervoor lag in de wijze van financiering en matching. In plaats van directe financiële bijdragen koos de gemeente ervoor om een langlopende investering over 40 jaar als matching op te voeren. De stuurgroep van de Erfgoed Deal vond dit niet passend, omdat subsidies normaal gesproken worden verstrekt op basis van direct beschikbare middelen. Daarnaast werd de financiële inzet van de betrokken partijen als onevenwichtig beoordeeld. Waar het waterschap een rol speelde, werd de matching vanuit deze organisatie niet officieel meegenomen in de beoordeling. De gemeente Deurne zelf droeg relatief weinig bij in de uitvoeringsfase, waardoor de financiële onderbouwing van het project minder sterk was dan die van andere aanvragen.

Ondanks de inhoudelijke kwaliteiten van het project gaf de stuurgroep voorrang aan andere initiatieven die beter voldeden aan de financiële voorwaarden. Het project kreeg de status 'voor verbetering vatbaar', wat betekent dat het niet volledig werd afgewezen, maar dat het zonder aanpassingen geen kans maakte op financiering. In toekomstige aanvragen zou het helpen als de gemeente Deurne haar bijdrage in een kortere periode beschikbaar stelt en meer directe middelen reserveert. Daarnaast zou een sterkere inzet van gemeentelijke middelen en een duidelijkere financiële rolverdeling tussen de betrokken partijen de kans op toekenning kunnen vergroten.

Een betrokkene gaf aan dat het lastig bleek om erfgoed in te zetten om het hoofddoel, klimaatadaptatie, voor elkaar te krijgen. De meekoppelkansen in het project die niet per definitie bijdragen aan klimaatadaptatie, moesten goed geframed worden met een link naar dit thema.

Uiteindelijk wordt het project zonder financiële bijdrage van de Erfgoed Deal uitgevoerd. De gemeente en het waterschap waren hoe dan ook van plan het project uit te voeren, onder meer omdat het project veel groter was dan alleen het gedeelte wat gefinancierd zou worden vanuit de Erfgoed Deal.

Postbus 4175
3006 AD Rotterdam
Nederland

Watermanweg 44
3067 GG Rotterdam
Nederland

T 010 453 88 00
F 010 453 07 68
E netherlands@ecorys.com

K.v.K. nr. 24316726

W www.ecorys.nl